

НАЦІОНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ СТРАТЕГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Серія «Міжнародні відносини». Випуск 4

РЕГІОНАЛЬНА СТАБІЛЬНІСТЬ
НА КОРДОНАХ УКРАЇНИ ТА ЄС:
СУЧАСНІ ВИКЛИКИ
ТА ІНСТРУМЕНТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Збірник матеріалів міжнародної конференції
(16 жовтня 2014 р., м. Ужгород)

Київ 2014

УДК 341.2(477)
Р 31

Серію засновано
у 2013 році

*За повного або часткового відтворення матеріалів даної публікації
посилання на видання обов'язкове*

Упорядники:

С. І. Мітряєва, к. і. н., с. н. с., заслужений діяч науки і техніки
України (керівник авторського колективу);
Г. В. Гайтанжи

За загальною редакцією першого заступника директора НІСД,
чл.-кор. НАН України, д. е. н., проф. О. С. Власюка

Електронна версія: <http://www.niss.gov.ua>

Регіональна стабільність на кордонах України та ЄС: сучасні
Р 31 **виклики та інструменти забезпечення** : зб. мат. міжнар. конф. /
упоряд. С. І. Мітряєва, Г. В. Гайтанжи; за заг. ред. О. С. Власюка. –
К. : НІСД, 2014. – 76 с. – (Сер. «Міжнародні відносини», вип. 4).

ISBN 978-966-554-244-5

Подано повні та реферовані виступи й тези доповідей учасників міжнародної конференції «Регіональна стабільність на кордонах України та ЄС: сучасні виклики та інструменти забезпечення», організованої Національним інститутом стратегічних досліджень (Регіональний філіал НІСД в м. Ужгороді) спільно з Посольством Словацької Республіки в Україні (Генеральне консульство в м. Ужгороді), яка відбулася 16 жовтня 2014 р. у рамках головування Словацької Республіки у Вишеградській групі. Під час конференції відбулася фахова дискусія щодо аналітичної оцінки рівня дестабілізуючого впливу воєнного конфлікту в Україні та майбутнього європейської системи безпеки і стабільності на східних кордонах ЄС.

Розраховано на працівників органів державної влади, науковців та експертів у сфері міжнародних відносин і безпеки, викладачів, широку громадськість.

ISBN 978-966-554-244-5

© Національний інститут
стратегічних досліджень, 2014

Національний інститут стратегічних досліджень (Регіональний філіал НІСД в м. Ужгороді) спільно з Посольством Словацької Республіки в Україні (Генеральним консульством у м. Ужгороді) 16 жовтня 2014 р. провів міжнародну конференцію «Регіональна стабільність на кордонах України та ЄС: сучасні виклики та інструменти забезпечення». Партнерами заходу виступили Державна прикордонна служба України (Західне регіональне управління), Інститут стратегічних досліджень «Нова Україна» та Закарпатська обласна державна адміністрація.

Метою конференції було надання аналітичної оцінки рівня дестабілізуючого впливу воєнного конфлікту в Україні та проведення дискусії щодо питань кордонів, майбутнього європейської системи безпеки та стабільності на східних кордонах ЄС задля пошуку нових інструментів і поєднання зусиль країн Вишеградської четвірки у формуванні нового концепту європейської безпеки.

В обговоренні взяли участь:

Представники дипломатичного корпусу

АДАМЧУК Олег	Почесний консул Словацької Республіки у Великому Березному
БАЛОГ Іштван	радник Представництва МЗС України в м. Львові
БАЧКАЙ Йожеф	Генеральний консул Угорщини в м. Ужгороді
БУРІАНОВА Янка	Генеральний консул Словацької Республіки в м. Ужгороді
ВІДА Ласло	Консул Генерального консульства Угорщини в м. Ужгороді
ГАРАІ Віктор	експерт Управління політики безпеки та не-проліферації Міністерства зовнішньої економіки та закордонних справ Угорщини (м. Будапешт)
ГРІВНА Васіл	Надзвичайний та Повноважний Посол Словацької Республіки в Польщі
ГРОМАДОВА Бібіана	Ведучий консул Генерального консульства Словацької Республіки в м. Ужгороді

ЗАРЕЦЬКІ Маріуш	радник Посольства Республіки Польща в Україні
МАЛЕХ Лариса	Почесний консул Угорщини у м. Львові
МОЛДОВАН Елеонора	Генеральний консул Румунії в м. Чернівці
ПАП Ласло Чаба	перший заступник Посла Угорщини в Україні
РЕГАК Любомір	заступник міністра з політичних питань Міністерства закордонних та європейських справ Словацької Республіки (м. Братислава)
САЛПСКІ Ендре	Генеральний консул Угорщини в м. Берегово
СІВАЧЕК Юрай	Надзвичайний та Повноважний Посол Словацької Республіки в Україні
ФЮЛЕОВА Валеріе	Консул Генерального консульства Чеської Республіки у м. Львові
ШКУРЛА Александр	Перший секретар, радник з економічних питань Генерального консульства Словацької Республіки в м. Ужгороді

Експерти

АРТЬОМОВ Іван	директор Інституту євроінтеграційних досліджень Ужгородського Національного університету
БАЧО Роберт	викладач кафедри історії Угорщини та європейської інтеграції гуманітарно-природничого факультету Ужгородського Національного університету
БЕЛИКАНИЧ Василь	викладач кафедри історії Угорщини та європейської інтеграції гуманітарно-природничого факультету Ужгородського національного університету

БЕСКІД Юрай	експерт Інституту безпекових та оборонних досліджень Міністерства оборони Словацької Республіки (м. Братислава)
ВАРЦАБА Андрій	начальник Управління зовнішньоекономічних зв'язків, інвестицій та транскордонного співробітництва Закарпатської облдержадміністрації
ВЛАСЮК Олександр	перший заступник директора Національного інституту стратегічних досліджень
ВОВКАНИЧ Іван	декан факультету міжнародної політики, менеджменту та бізнесу Ужгородського національного університету
ВОЛОШИН Володимир	директор Регіонального філіалу Національного інституту стратегічних досліджень у м. Львові
ГАЙТАНЖИ Ганна	старший науковий співробітник Регіонального філіалу Національного інституту стратегічних досліджень в м. Ужгороді
ГУЛИМА Володимир	представник Центру дослідження проблем регіонального і міжнародного співробітництва
ДОЛИНАЙ Жужанна	викладач кафедри історії Угорщини та європейської інтеграції гуманітарно-природничого факультету Ужгородського національного університету
ДОСКАЛЮК Сергій	експерт Центру стратегічного партнерства
ЄГОРОВА Ольга	старший науковий співробітник Регіонального філіалу Національного інституту стратегічних досліджень в м. Ужгороді
ЖАКОВА Катаріна	начальник відділу ОБСЄ Міністерства закордонних та європейських справ Словацької Республіки (м. Братислава)

ЗАЯРНЮК
Андрій

представник Західного регіонального управління Державної прикордонної служби України, Чопський прикордонний загін, майор

ІВАНОВ
Максим

помічник Почесного консула Словацької Республіки у Великому Березному

КІШ
Єва

завідувач кафедри історії Угорщини та європейської інтеграції гуманітарно-природничого факультету Ужгородського національного університету

КЛИМЕНКО
Ірина

головний радник Інституту стратегічних досліджень «Нова Україна»

КНИР
Олександр

заступник начальника Західного регіонального управління Державної прикордонної служби України, генерал-майор

КОВЧАР
Отто

віце-президент Торгово-промислової палати України; президент Закарпатської торгово-промислової палати

КОРОЛЬ
Марина

викладач кафедри міжнародних економічних відносин факультету міжнародних відносин Ужгородського національного університету

КРИЖЕВСЬКИЙ
Андрій

заступник директора Регіонального філіалу Національного інституту стратегічних досліджень в м. Ужгороді

КУШНІР
Микола

віце-президент Центру стратегічного партнерства

ЛЕБДУШКА
Міхал

науковий співробітник Асоціації міжнародних відносин (м. Прага)

ЛЕНДЬБЕЛ
Мирослава

проректор Ужгородського національного університету, директор Інституту Центральної Європи Ужгородського національного університету

ЛУПАЦІЙ
Володимир

головний радник Інституту стратегічних досліджень «Нова Україна»

МИХАЙЛИШИН
Ігор

начальник Головного управління ДМС України в Закарпатській області

МІТРЯЄВА Світлана	директор Регіонального філіалу Національного інституту стратегічних досліджень в м. Ужгороді, заступник Голови представництва міжнародної дипломатичної місії народної дипломатії «Європейська Україна» в Закарпатській області
НОСА Наталія	президент Міжнародної Асоціації Інституцій Регіонального Розвитку (МАІРР)
ПАЛІНЧАК Микола	декан факультету міжнародних відносин Ужгородського національного університету
ПЕРЕПЕЛИЦЯ Григорій	директор Інституту зовнішньої політики Дипломатичної академії України при МЗС України
ПИЛИПЕНКО Вадим	директор Міжнародної Асоціації Інституцій Регіонального Розвитку (МАІРР)
ПОЛЯКОВ Леонід	головний радник Інституту стратегічних досліджень «Нова Україна»; перший заступник міністра оборони України (2005–2008 рр.)
ПРИХОДЬКО Володимир	завідувач кафедри міжнародних економічних відносин факультету міжнародних відносин Ужгородського національного університету
СЕРБАЙЛО Андрій	перший заступник Голови Закарпатської обласної державної адміністрації
СЕРГІЄНКО Тетяна	старший науковий співробітник Науково-дослідного інституту політичної регіоналістики Ужгородського національного університету
СУНГУРОВСЬКИЙ Микола	директор військових програм Українського центру економічних та політичних досліджень ім. О. Разумкова
ТОВТ Микола	начальник відділу по роботі з біженцями та соціальної інтеграції Управління у справах іноземців та осіб без громадянства ГУ ДМС України в Закарпатській області

ТОДОРОВ Ігор	професор кафедри країнознавства Ужгородського національного університету
УСТИЧ Сергій	директор Інституту транскордонного співробітництва
ФЕДАКА Сергій	професор кафедри історії України історичного факультету Ужгородського національного університету
ФІСУН Олександр	директор Регіонального філіалу Національного Інституту стратегічних досліджень в м. Харкові
ХИМИНЕЦЬ Володимир	доцент кафедри міжнародних економічних відносин факультету міжнародних відносин Ужгородського національного університету
ХІРМАН Карел	член Ради директорів Словацької асоціації зовнішньої політики
ШЛЯХТА Олег	здобувач Національного інституту стратегічних досліджень
ЯРЕМЕНКО Ігор	Західне регіональне управління Державної прикордонної служби України, Мукачівський прикордонний загін
ЯСІНСЬКИЙ Євген	головний спеціаліст відділу з роботи з біженцями та соціальної інтеграції Управління у справах іноземців та осіб без громадянства ГУ ДМС України в Закарпатській області

ВСТУПНІ ПРОМОВИ

Світлана МІТРЯЄВА,
*директор Регіонального філіалу Національного
інституту стратегічних досліджень в м. Ужгороді,
заслужений діяч науки і техніки України*

Ваша екселенціє, Посол Словацької Республіки в Україні пане Юрай Сівачек! Високоповажні представники дипломатичних місій! Шановні пані та панове!

Питання безпеки сьогодні, як ніколи, актуальні і для України, і для Європи. Спроби дискредитації чинної міжнародно-правової бази та перегляду кордонів повоєнної Європи, порушення суверенітету й територіальної цілісності України, виникнення реальної загрози безпеці країн Центральної Європи з боку РФ – усі ці факти на тлі глибокої кризи міжнародних інститутів безпеки засвідчили кризу всієї системи європейської безпеки, що сформувалася після Другої світової війни.

Перед світом постала необхідність розпочати процес розроблення нових міжнародних правил гри, у яких зовсім по-іншому будуть «виписані» умови формування політики безпеки на глобальному та регіональному рівнях, посиляться вимоги до ефективності функціонування міжнародних інститутів безпеки й до ролі міжнародного військового співробітництва.

Власне, тому метою сьогоднішньої конференції є надання аналітичної оцінки рівня дестабілізуючого впливу воєнного конфлікту в Україні та проведення дискусії щодо питань кордонів і майбутнього європейської системи безпеки, стабільності на східних кордонах ЄС задля пошуку нових інструментів і поєднання зусиль країн Вишеградської четвірки у формуванні нового концепту європейської безпеки. Окрему увагу буде приділено вирішенню конфліктів нового типу.

Мені дуже приємно вітати на нашому заході представників **дипломатичного корпусу країн Вишеградської четвірки та України**, зокрема Надзвичайного та Повноважного Посла Словацької Республіки в Україні pana **Юрая Сівачека**, Надзвичайного та Повноважного Посла Словацької Республіки в Польщі pana **Васіла Грівну**, представника МЗС України у м. Львові **Іштвана Балога**, заступника міністра з політичних питань Міністерства закордонних та європейських справ Словацької Республіки pana **Любоміра Регака**, начальника відділу ОБСЄ Міністерства закордонних та європейських справ Словацької Республіки пані **Катарину Жакову**, першого заступника Посла Угорщини в Україні pana **Ласло Чабу Папа**, радника Посольства Республіки Поль-

ща в Україні пана **Маріуша Зарецькі**, представників **Генеральних консульств** країн В4, розташованих у Західному регіоні України, – **Янку Буріанову**, **Бібіану Громадову**, **Йожефа Бачкаї**, **Ласло Віду**, **Ендре Саліпські**, **Валерію Фюлеову**, **Елеонору Молдован**, а також **Почесних консулів** – **Олега Адамчука** та **Ларису Малех**.

Не менш приємно представити високий **експертний склад** учасників сьогоднішньої дискусії: першого заступника директора Національного інституту стратегічних досліджень, члена-кореспондента НАН України **Олександра Власюка**, експерта Інституту безпекових та оборонних досліджень Міністерства оборони Словацької Республіки **Юрая Бескіда**, члена Ради директорів Словацької асоціації зовнішньої політики **Карела Хірмана**, наукового співробітника Асоціації міжнародних відносин (м. Прага) **Міхала Лебдушку**, головного радника Інституту стратегічних досліджень «Нова Україна» **Леоніда Полякова**, директора військових програм Українського центру економічних та політичних досліджень ім. О. Разумкова **Миколу Сунгуровського**, директора Інституту зовнішньої політики Дипломатичної академії України при МЗС України **Григорія Перепелицю**, заступника начальника Західного регіонального управління Державної прикордонної служби України **Олександра Книра**, директора Регіонального філіалу Національного Інституту стратегічних досліджень у м. Харкові **Олександра Фісуна**, головних радників Інституту стратегічних досліджень «Нова Україна» **Володимира Лупація** та **Ірину Клименко**.

Крім того, в залі присутні науковці та експерти Ужгородського національного університету і представники Західного регіонального управління Державної прикордонної служби України, Головного управління Державної міграційної служби України в Закарпатській області, Управління зовнішньоекономічних зв'язків, інвестицій та транскордонного співробітництва Закарпатської облдержадміністрації й інших структур.

Такий високий фаховий рівень представництва спонукає до цікавої дискусії й вироблення практичних рекомендацій, які б сприяли напрацюванню оптимальних підходів для здійснення ефективної державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України.

Любомір РЕГАК,
*заступник міністра з політичних питань
Міністерства закордонних та європейських справ
Словацької Республіки (м. Братислава)*

Шановна пані директоре Світлано Мітряєва, шановні представники дипломатичних місій, шановні представники Закарпатської області, дорогі друзі!

Анексія Криму була не тільки для України, а й для Євросоюзу настільки несподіваною та абсурдною, що передбачити її було вкрай складно. Напад Третього рейху на СРСР або напад військ Варшавського договору на Чехословаччину – теж приклади того, що до агресії з боку союзника не готуються, її просто не очікують. Тому *дорікати міжнародній співдружності* в недостатній реакції було б, напевно, некоректно.

Навпаки, Євросоюз реагував усіма доступними засобами: було ухвалено санкції, призупинено формати співпраці з РФ, а також членство РФ у G8. Росія грубо порушила міжнародне право, має це усвідомити і нести відповідальність за таку поведінку щодо суверенних держав. Звичайно, ми сподіваємося, що, виправивши заподіяну шкоду міжнародному миру, РФ повернеться на шлях міжнародного співробітництва і власної модернізації, необхідної для того, щоб утримати свою стабільність і підвищити добробут своїх громадян.

Разом із санкціями щодо Росії з боку ЄС і його членів посилюються заходи з допомоги Україні: було підписано Угоду про асоціацію та зону вільної торгівлі, здійснювалися численні візити. Наприклад, словацький міністр Мирослав Лайчак відвідав Україну цього року 6 разів, і не тільки Київ.

Російські воєнні дії на території України змусили країни НАТО переглянути концепт територіальної оборони. Кінець «холодної війни» зумовив таку впевненість Європи у своїй безпеці та дружелюбності Росії, що будь-які плани, по суті, не розроблялися. Лише на саміті НАТО у вересні повернулися до цієї теми. Були відновлені гарантії колективної оборони НАТО відповідно до статті 5 Вашингтонського договору – саме заради цього ми так прагнули вступити в НАТО, щоб уже ніколи не могли стати жертвою агресії. Якщо це важливо і для України, то тільки вам вирішувати, де шукати солідні гарантії національної безпеки.

А як бути Україні? По-перше, треба нагадати про моральний мандат, який дав народ своїм політикам на Майдані. Народ збунтувався проти системи, яка тримала Україну понад 20 років у стані застою та штучної залежності від однієї держави. По-друге, варто зазначити, що найліпший рецепт від застою – глибокі реформи всієї соціально-економічної та політичної системи. На мій погляд, цілком природно, що Україна прийняла пропозицію Євросоюзу слідувати його шляхом розвитку. Справа в тому, що всупереч природним недолікам це і є найпрогресивніша модель розвитку на Європейському континенті.

Водночас не можна забувати, що шлях до добробуту і справедливого суспільства – тривалий і болючий. Для політиків, які зазнають тиску агресивної пропаганди й короткострокових цілей, це є значною проблемою. Однак без *глибоких реформ* Україна ніколи не створить

чисте правове поле, не викоренить візантійську корупцію, яка, як ракова пухлина, перешкоджає нормальному розвитку країни. Без прозорих правил і без поваги до закону в Україну не прийдуть ані інвестиції, ані відчутна допомога. Тому важливо, щоб усе суспільство – неурядові організації, засоби масової інформації, всі жителі – активно цікавилися тим, як законодавча, виконавча і судова влада втілюють програму реформ.

Тільки економічно сильна й політично вільна Україна зможе забезпечити свою безпеку, територіальну цілісність і соціальний мир у країні. Такою ми хочемо бачити Україну, нашого східного сусіда, у цьому полягає наш національний інтерес. Україна має силу й ресурси для того, щоб послідовно це робити, і будь-які поразницькі теорії тут недоречні.

Якщо українці зосередять на цьому питанні власні сили, то і країни Вишеградської четвірки будуть готові надати допомогу. Нам знадобилося 15 років, щоб вступити в Євросоюз, ми досі докладаємо значних зусиль, щоб за рівнем свого розвитку максимально наблизитися до більш розвинених членів клубу. У нас є досвід, інтерес і прагнення допомогти своєму східному сусіду у трансформації в дієву модель розвитку стабільної держави.

Іштван БАЛОГ,

радник Представництва МЗС України у м. Львові

І. Балог зазначив, що «незважаючи на усвідомлення того, що російська агресія проти України стала новим викликом у сфері безпеки, на жаль, Європейський Союз, хоч і намагається, але наразі не в змозі контролювати процеси та події, які нині відбуваються на східних кордонах України, лише реагуючи на те, що вже сталося. Ми високо цінуємо однозначне засудження з боку ЄС російської агресії проти нашої держави та санкції, насамперед економічні, запроваджені з метою зупинки агресора. Водночас ситуація, що склалася, вимагає від Євросоюзу більш рішуче виступити на захист своїх принципів і цінностей, відмовившись від внутрішніх суперечок і розбіжностей у поглядях. Виникла потреба в абсолютно новій доктрині безпеки, існуюча система глобальної безпеки виявилася неефективною. Російська агресія підірвала регіональну стабільність і поставила під загрозу реалізацію одного з найголовніших зовнішньополітичних пріоритетів нашої держави – прагнення бути повноправним членом об'єднаної Європи».

І. Балог висловив переконання, що підписання Угоди про асоціацію з ЄС відкриває перед Україною можливість посилення власної позиції в регіональному вимірі, а одним з регіональних форматів, який може використати Україна, є Вишеградська група. *«Країни В4, зокрема й 6–7 жовтня у Львові, заявили про свою готовність працювати*

разом з Україною, передавати свій досвід у питаннях досягнення членства в ЄС, узгодження позицій та вироблення спільного уявлення про модель регіональної безпеки. Водночас у межах ЄС необхідно досягти солідарності та справедливого розподілу навантаження, оскільки наслідки російської агресії, хоч і різною мірою, але негативно впливають на кожну країну Євросоюзу».

Олександр ВЛАСЮК,
*перший заступник директора
Національного інституту стратегічних досліджень*

О. Власюк підкреслив, що «сьогоднішні реалії засвідчили неготовність міжнародних структур безпеки протидіяти агресії Росії проти України». «ОБСЄ та інші міжнародні структури багато зробили для врегулювання ситуації, однак вжиті заходи занадто далекі від потреб», – додав він. На думку О. Власюка, концепція миротворення зазнала нищівної поразки, і наразі стало очевидним, що безпека країн – членів НАТО більше гарантувалася довірою, а не спроможністю.

Олександр КНИР,
*заступник начальника Західного регіонального управління
Державної прикордонної служби України,
генерал-майор*

Високоповажні представники дипломатичних відомств, поважні гості, шановні пані та панове!

Передусім я дуже вдячний основним організаторам цього заходу в особі директора Регіонального філіалу Національного інституту стратегічних досліджень у м. Ужгороді **Світлані Мірняк** та Генеральному консулу Словацької Республіки в м. Ужгороді **Янці Буріановій** за можливість взяти участь у такому вкрай актуальному для України заході й виступити перед поважною аудиторією експертів і дипломатів.

По-друге, окрему подяку хочу висловити **Регіональному філіалу Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України в м. Ужгороді** за багаторічну експертну співпрацю з питань забезпечення безпеки кордонів та запровадження європейських стандартів у Державній прикордонній службі. Зокрема, чимало співробітників Державної прикордонної служби України пройшли стажування в європейських країнах-сусідах у межах реалізації програм наукових обмінів між Регіональним філіалом Національного інституту стратегічних досліджень у м. Ужгороді та Словацькою асоціацією зовнішньої політики.

За сучасних умов, коли перед нашою державою виникла проблема розв'язаної проти неї Російською Федерацією гібридної війни, коли на сході України в бойових діях за євроінтеграційний вибір і фактичну незалежність нашої держави гине цвіт української нації, особливого значення набуває забезпечення надійної підтримки обороноздатності й захисту східних кордонів України з боку європейських партнерів, насамперед наших найближчих сусідів, країн Вишеградської четвірки – Словачької Республіки, Республіки Польща, Угорщини, Чеської Республіки.

Упродовж усіх 23 років незалежності політична еліта України навіть не передбачала можливості реального втягування нашої держави у збройні конфлікти з іноземними державами або початку воєнної агресії з боку сусідніх країн, вважаючи їх малоімовірними. Наша політика була й залишається миролюбною. Про це свідчить факт добровільної відмови України від статусу ядерної держави в обмін на гарантії Будапештського меморандуму.

Проте події березня-жовтня 2014 року чітко відкрили для України та всього цивілізованого світу обличчя справжнього агресора ХХІ століття, який у надзвичайно тяжкий для нашої держави момент після перемоги Революції гідності завдав підступного та неочікуваного удару в спину.

Аналіз подій останніх років свідчить про те, що один із гарантів незалежності, територіальної цілісності й недоторканності України за Будапештським меморандумом тривалий час цілеспрямовано готувався до збройної агресії проти нашої держави, свідомо затягував роботи з демаркації спільного кордону з Україною, всіляко заохочував корупцію в її вищих ешелонах влади, намагаючись залишити нашу державу у сфері власних геополітичних інтересів.

На жаль, Україна виявилася неготовою до адекватного реагування на нові виклики й загрози, її армія та силовий блок унаслідок деструктивної політики з боку окремих високопосадовців не змогли повною мірою стати на захист територіальної цілісності нашої країни. Державна прикордонна служба України як правоохоронний орган спеціального призначення була позбавлена необхідного для захисту й оборони східних кордонів важкого озброєння та групової стрілецької зброї.

Разом з тим слід констатувати, що сьогодні за активної допомоги Євросоюзу та США, одностайної позиції світової спільноти у ставленні до російської агресії (за що ми дуже вдячні) на наших очах формується нова боекватна українська армія та Державна прикордонна служба України, які готові обороняти східні кордони нашої держави. Переконалий, що від забезпечення безпеки **українсько-російського кордону залежить спокій і порядок на східних кордонах Європей-**

ського Союзу, охороняти які має честь Західне регіональне управління Державної прикордонної служби України.

Леонід ПОЛЯКОВ,

*головний радник Інституту стратегічних досліджень
«Нова Україна», перший заступник міністра оборони України
(2005–2008 рр.)*

Л. Поляков висловив переконання, що *«в цей турбулентний час, коли руйнуються стереотипи і виникають нові парадигми, надзвичайно важливе значення мають потужні сили організації спротиву»*. Під такими силами експерт розуміє не тільки ефективну організацію у сфері логістики збройних сил, національної гвардії тощо, а й пошук важливих аналітичних рішень для науково-експертного забезпечення рішень, які приймаються Президентом та урядом. *«Це – важливий момент трансформації державно-експертного співробітництва»*, – вважає експерт.

Андрій СЕРБАЙЛО,

*перший заступник голови
Закарпатської обласної державної адміністрації*

Високоповажні представники дипломатичного корпусу! Шановні учасники міжнародної конференції, пані та панове!

Маю честь вітати вас на теренах Срібної Землі та висловити подяку ініціаторам цього міжнародного заходу – **Національному інституту стратегічних досліджень та його регіональному філіалу в м. Ужгороді** за організацію такої престижної для нашого краю та вкрай актуальної для України конференції **«Регіональна стабільність на кордонах України та ЄС: сучасні виклики та інструменти забезпечення»**.

Рік тому в цій самій залі проходила міжнародна конференція, під час якої ми обговорювали перспективи підписання Україною Угоди про асоціацію з ЄС на саміті Східного партнерства у м. Вільнюсі. Але В. Янукович «провалив» саміт, і це стало основним каталізатором усіх подальших подій та Революції гідності на Майдані в Києві й тисячі інших міст України. Адже прагнення українського народу до повномасштабної участі в політичному й економічному житті Європи логічно зумовлено геополітичним розташуванням та історією нашої держави. Особливо це підтверджується саме на прикладі нашого регіону – Закарпаття. І в країні відбувається не тільки зміна президентської й законодавчої гілок влади, а й зміна усвідомлення шляхів розвитку держави. Ми розуміємо, що наявність заможного сусіда – ЄС – на українських кордонах є не підсилювачем традиційних очікувань допомоги євроспільноти, а стимулом для перебудови власної економіки, адже ми усвідомлюємо значне економічне відставання, що

стримує українську євроінтеграцію. Тому підписання новообраним Президентом України Петром Порошенком Угоди про асоціацію з ЄС покликане забезпечити якісно новий, поглиблений формат відносин між Україною та ЄС – від партнерства та співробітництва до політичної асоціації й економічної інтеграції.

Упевнений, що не тільки ми, а і європейська спільнота зацікавлена у створенні по всьому периметру своїх кордонів зони сталого економічного розвитку, політичної та соціальної стабільності й добросусідства. Набувають великого значення нова філософія та нова стратегія транскордонного співробітництва, що особливо характерно для нашого регіону. Тому для нас дуже важливим є досвід країн Вишеградської четвірки, насамперед західних регіонів Угорщини та Польщі, які свого часу (у другій половині 1980-х років) виконували роль «зовнішніх регіонів» ЄС та отримали доступ до нових форм допомоги з його боку.

Нагадаю, що в Посланні Європейської Комісії «Підготовка до впровадження нового інструменту для сусідства» (1 липня 2003 р.) визначено, що основним завданням оновленого транскордонного співробітництва має стати досягнення цілей сприяння сталому економічному й соціальному розвитку прикордоння Європи, зокрема залучення економіки прикордонних регіонів «сусідів» до європейських ринків, спільне вирішення проблем довкілля, охорони здоров'я, організованої злочинності, забезпечення ефективності й безпеки кордонів, у т.ч. боротьби проти нелегальної міграції, сприяння людським контактам у прикордонних зонах. І в цьому аспекті маємо певні напрацювання та позитивний досвід. Разом з тим мусимо констатувати, що нами не повною мірою й недостатньо ефективно використовуються нові можливості транскордонного співробітництва.

Переконаний, що збалансований розвиток прикордонних регіонів стає можливим тільки завдяки виробленню спільних програм та реалізації «дзеркальних» проектів їх розвитку. І сьогодні в цьому питанні, незважаючи на складний період в історії нашої держави, Закарпаття має добрі перспективи й готове до посилення та розроблення різних форм транскордонного співробітництва і побратимних зв'язків з різними регіонами країн Вишеградської четвірки.

Упевнений, що сьогоднішній захід, як і інші, організатором яких є **Регіональний філіал Національного інституту стратегічних досліджень в м. Ужгороді** за участю високоповажного представництва дипкорпусу, стане ще одним кроком на шляху до європейського майбутнього України.

ВИСТУПИ УЧАСНИКІВ КОНФЕРЕНЦІЇ

REGIONAL STABILITY IN THE UKRAINE – EU BORDER: CHALLENGES AND TOOLS FOR ENSURING

Катаріна ЖАКОВА,
*начальник відділу ОБСЄ
Міністерства закордонних та європейських справ
Словацької Республіки (м. Братислава)*

Excellences, ladies and gentlemen. Thank you very much for inviting me; it is an honour and pleasure for me to speak at this conference on a subject of Ukraine. It is especially so because I in my portfolio focus on the OSCE.

Organisation for Security and Co-operation in Europe is the biggest regional security organisation established under the Chapter VIII of the UN Charter. The OSCE is an international organisation of neutral colour binding together countries like the United States, Russian Federation, or Ukraine, all other countries of the former Soviet Union, Canada, countries of the European Union, but also Andorra or Holy See. The system of Euro-Atlantic and Eurasian security started four decades ago in Helsinki. It shaped the East-West relations after the fall of the Berlin Wall. It also helped the transformation of post-communist countries. But the system of agreed norms and principles has been deteriorating since some time ago. Helsinki principles and international law have been challenged and put into question. The East – West relations have reached their all-time low since the end of the Cold War. Sometimes it even seems as if we are returning to the old era of confrontation. But forty years ago leaders of countries with deep ideological differences engaged in a dialogue and prevented new large-scale war. Today, there are no such deep differences but the same leadership is needed.

Last year Ukraine chaired the OSCE. In December ministers of foreign affairs from the 57 OSCE participating States gathered in Kyiv that had already been tested by powerful movement against a corrupted system. Ukraine's call for the rule of law, democracy, justice and respect for human

rights was seen as a manifestation of European choice. Ministers, who were having talks with representatives of official Ukraine as well as with representatives of opposition, appealed and stressed the need to seek national consensus through inclusive and democratic dialogue. Divergent views within and outside Ukrainian society have been misused to fuel tensions. At that time hardly anyone predicted that the situation would develop this way.

The OSCE reacted quite quickly. An agreement on sending the Special Monitoring Mission to Ukraine to de-escalate tensions, foster dialogue and help in searching for a solution to a conflict was reached. Countries offered their experts, contribute financially. Also Slovakia has nominated and after their selection four monitors were deployed to the areas known very well from the media even if one never has been to Ukraine – they are in Kyiv, Odessa, Mariupol and Luhansk. The SMM is «eyes and ears of international community in the field» and it deserves our support. The OSCE created a project for national dialogue and is ready to resume it as soon as the parties are ready to continue. The OSCE is observing two checkpoints of the Russian/Ukrainian border. The OSCE autonomous institutions – OSCE High Commissioner on National Minorities or Representative for the Freedom of Media visited Ukraine several times and contributed by their expertise. Office for Democratic Institutions and Human Rights send a robust election observation mission to the early presidential elections and is currently deploying one to the early parliamentary elections. Slovakia has contributed to these missions with sending some short term observers.

Also the Swiss OSCE Chairmanship acted responsibly and paid big attention to the development in the country. Chairman-in-Office and his representatives travelled to Ukraine and the Russian Federation and held a numerous talks and negotiations. Helped to establish the Trilateral Contact Group consisting of Ukraine, the Russian Federation and the OSCE, to assist dialogue. The dialogue is the prime word for the future. We came to the critical moment not only for Ukraine but also for Euro-Atlantic and Eurasian security. We need to replace the culture of confrontation with that of cooperation. The OSCE, is a platform for dialogue and consultation that unites countries of various sizes, weights or economic prosperity. The situation will not get repaired by itself. It needs engagement. The OSCE is here to help and to unite.

To sum-up my message. We, and this does not mean only people in or parts of Ukraine, but all of us in the wide OSCE family, we have to talk to each other, listen to each other and hear each other out.

**ГУМАНІТАРНІ, ІНФОРМАЦІЙНІ
ТА ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ ВІЙНИ НА СХОДІ УКРАЇНИ
ДЛЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО БЕЗПЕКОВОГО ПРОСТОРУ
(Гуманітарні наслідки історичних та ідеологічних міфів)**

Олександр ВЛАСЮК,

перший заступник директора

Національного інституту стратегічних досліджень

Розпочну з відомої сентенції, що для виправдання військової агресії чи конфлікту має бути історичне та ідейне підґрунтя. Передусім це необхідно для легітимації дій влади в очах власного народу. Потрібні також аргументи для виправдання своїх дій перед зовнішнім світом, принаймні для того, щоб мобілізувати своїх прихильників.

Історичним підґрунтям російської агресії в Україні є викривлена історична міфологія. «Братство слов'янських народів», «Київська Русь як родоначальниця Російської держави», «возз'єднання України та Росії» внаслідок Переяславської ради – це лише кілька історичних міфів, які формують фундамент гуманітарної та історико-культурної експансії.

Ідейним підґрунтям виправдання Росією своєї агресії й тероризму є т.зв. проект *«русский мир»*. Його наріжним каменем є твердження про те, що «Росія не обмежується кордонами Російської Федерації», тому проблематика «русского мира» не обмежується питаннями культурної підтримки російськомовної діаспори, а фактично є ширмою для забезпечення зовнішньополітичної, економічної та військової експансії.

Першим кроком для легітимації прямого політичного втручання у внутрішні справи іншої держави стають претензії щодо гуманітарних питань. На щит підносяться вимоги «захисту» російської мови, «забезпечення культурних потреб» російськомовного населення тощо. Потім під тиском пропаганди цінностей «русского мира» активізуються сепаратистські угруповання. Наступний крок – пряме воєнне втручання, що й відбувалося в Криму і Донбасі.

Уже маємо наслідки реалізації проекту «русского мира». У Криму забороняється викладання української мови, а вчителі примусово русифікуються. У Таврійському університеті ліквідовано факультет української філології, кафедру кримськотатарської літератури. На територіях, захоплених терористами в Луганській і Донецькій областях, забороняється викладання української мови, літератури та історії України.

Наша країна – не єдиний об'єкт зазіхання «русского мира». Створення Митного й у перспективі Євразійського союзів підкріплюється

не лише економічними, а й гуманітарними програмами. Ці інтеграційні об'єднання мають функціонувати саме на засадах цінностей «русского мира» і під патронатом російського політикуму.

Що ж врятувало і рятує Україну від цілковитого розчинення в «русском мире»? На мій погляд, це історична пам'ять нашої майже чотиривікової «дружби» з «великим русским народом». «Завдяки» цій «дружбі» у свідомості критичної маси українців на генетичному рівні сформувався імунітет проти гуманітарної зовнішньої агресії. Тому Редмова попередньої влади від євроінтеграційного курсу дала поштовх як шлях гідності. Україна остаточно обрала європейську інтеграцію як шлях економічного розвитку та духовного відродження.

Водночас є серйозна проблема вразливості окремих соціальних груп населення внаслідок зовнішньої гуманітарної агресії. Експансія «русского мира» спрямована на знецінення наших культурних традицій. Саме тому образ українця в російському інформаційному просторі існує у вигляді «хохла», «бандерівця» або «укрофашиста».

Звідси випливають пріоритети формування ефективної системи гуманітарної безпеки нашої держави. Очевидно, що насамперед це має бути зміна викривленого культурно-генетичного коду, за допомогою якого формувався світогляд кількох поколінь українських громадян. Цю роботу не можна виконати за один день. Успіху можна досягти лише завдяки системній і тривалій гуманітарній політиці.

Виявляється, що посібники з історії є не менш потужною зброєю, аніж автомат Калашникова. Сьогодні відповіддю на російську агресію має бути не лише модернізація української армії, а й правдивий підручник з історії. Фактично це засіб боротьби за свідомість та українську ідентичність молодого покоління.

Гуманітарна ситуація на прикордонних територіях з деякими країнами Східної та Центральної Європи також має бути в центрі нашої уваги. Ми протягом тривалого часу вважали чи робили вигляд, що на цьому напрямі у нас – тільки друзі. Водночас у контексті війни на сході України нас не можуть не турбувати спроби окремих країн-сусідів використати гуманітарні чинники задля зміцнення свого впливу на прикордонних територіях. Зокрема, йдеться про не погоджену з Україною видачу паспортів, вимоги щодо створення територіальної автономії та національного виборчого округу, спроби одностороннього політичного вкорінення на українських теренах русинства тощо.

Політична й гуманітарна агресія «русского мира», яка призвела до воєнного конфлікту, є проблемою не лише України. На жаль, наші партнери з європейських країн недостатньо усвідомлюють те, що ця драма має загальноєвропейський характер. У свідомості деяких європейських політиків домінує помилкова установка, що, мовляв, «Украї-

на сама винна в тому, що з нею відбувається». Це наслідок небажання визнати, що Росія цілеспрямовано руйнує політико-правові засади європейського безпекового простору. Сьогодні Україна відчуває трагічні наслідки нашестя «руського мира». Завтра, якщо його не зупинити, в аналогічній ситуації опиняться країни Східної та Центральної Європи. Тому гуманітарна й військова експансія «руського мира» є загальноєвропейською проблемою, яку необхідно вирішувати консолідованими зусиллями.

Тепер про російську інформаційну політику як виклик європейському політичному та безпековому простору.

Російська агресія в Україні – не лише виклик існуванню нашої держави. Небезпека загрожує всій чинній системі міжнародної та європейської безпеки. Російська Федерація протягом останніх шести місяців робила все, аби знищити ключові параметри сучасної системи міжнародної безпеки – міжнародне право, концепцію суверенітету, довіру. При цьому вагомий складник руйнівної діяльності Росії зосереджено в інформаційному просторі.

Щодо тотальної пропаганди і деструктивних інформаційних впливів Російській Федерації вдалося досягти чимало. Сьогодні інформаційний або, швидше, пропагандистський складник Росії, як ніколи, відповідає класичним настановам Й. Геббельса: *«Що жажливіше збрешеш, то швидше тобі повірять»*. До речі, в повазі до Й. Геббельса нещодавно зізнавався президент Російської Федерації. Сьогодні російські ЗМІ не гребують тотальною брехнею й тенденційними коментарями. Вони озвучують наскрізь брехливі версії подій, вдаються до класичних маніпуляцій з масовою свідомістю та до багато чого іншого.

Стає очевидним той факт, що дії Російської Федерації спрямовані на дестабілізацію не лише України, а й усього європейського проекту. Росія активно взялася за це «завдання», тому без адекватної реакції ЄС майбутнє європейського безпекового простору залишається невизначеним.

Гібридна війна, яку Росія розгорнула проти України, не обмежується власне Україною. Вона вже сьогодні охоплює Західний світ, який лише частково усвідомлює цю загрозу.

Якщо першочерговим завданням російської гібридної війни була атака на Україну, то сьогодні її інформаційний складник спрямований на Європу. При цьому європейському політикуму нав'язується російське бачення війни в Україні. Остання подається як «фейлед стейт», тобто держава, що не відбулася. Європейському експертному середовищу та масовій свідомості нав'язується думка, що Україна – це суто олігархічне утворення, вона знищує власних громадян і ніколи державою не була.

Крім того, метою російської пропаганди є посилення внутрішніх протиріч між європейськими державами, а також Європою та США. Для цього використовується весь напрацьований за останні 10 років інструментарій, зокрема створені російські аналітичні структури в Європі та персональна «робота» з окремими експертами, журналістами й экс-політиками високого рангу.

Реакція окремих європейських політичних лідерів свідчить, що ця діяльність є досить успішною. Лунають гасла, що в Україні немає російських військ, що тут триває громадянська війна, що Україні не варто допомагати, що санкції – це неефективний шлях тощо. Куплені на гроші «Газпрому» т.зв. експерти просувають у світовий інформаційний простір вигідні Росії меседжі.

Уже сьогодні така політика РФ активізує внутрішні протиріччя в Європі. Залишається високим вплив Кремля в Європарламенті, активізуються його прихильники в середовищі окремих політичних сил у країнах Євросоюзу. Це не може не посилювати напруження на європейському безпековому просторі. Лінії зовнішніх і внутрішніх розколів стають більш рельєфними. Європейський політичний, а отже, і безпековий, простір стає фрагментованішим, ситуативнішим. Він вимушений мати справу не лише із зовнішніми атаками, а і з внутрішніми протиріччями.

НАТО цю проблему розуміє більш чітко. Саме тому цього року створено Центр передового досвіду НАТО зі стратегічних комунікацій. Його пріоритетом є вивчення питань гібридних воєн, російських інформаційних кампаній та їх пропагандистських зусиль.

На жаль, Європейський Союз ще не до кінця розуміє, що російські засоби масової інформації (якщо їх можна так назвати) – це не інститут «інформування», а потужний пропагандистський апарат. Карл Клаузевіц говорив, що *«війна є продовженням політики іншими засобами»*. Перефразовуючи цей вислів стосовно російських ЗМІ, можемо стверджувати, що вони є засобом продовження агресивної політики Кремля. Російські ЗМІ вже майже повністю втратили будь-який зв'язок з класичним розумінням медіа, притаманним демократичному світу.

Росія щедро фінансує свій державний пропагандистський апарат. Сьогодні «Раша Тудей» уже має бюджет у сотні мільйонів доларів. Фактично Росія відновила для власних ЗМІ класичну радянську модель преси, просто місце «Правди» та «Известий» посіли інші видання.

Росія активізувала свою діяльність і в соцмережах, причому не лише в російськомовних сегментах, а й в іншомовних. Деякі британські видання попереджують своїх читачів про навалу російських коментаторів на сайти видань, де публікуються матеріали, в яких засуджується політика Росії.

Ведеться жорстка пропагандистська війна. Спецслужбами Росії створюються тисячі штучних аккаунтів користувачів для ведення інформаційної війни в соцмережах. Їх діяльність спрямована і проти західних держав та їх громадської думки.

Майже тотальна підконтрольність російських ЗМІ Кремлю дозволяє йому одночасно ретранслювати свої меседжі та запускати спеціальні інформаційні операції у всіх можливих напрямках. Ми ж змушені реагувати на це як демократична держава, інакше перетворимося на такого самого авторитарного «дракона».

Ми, безсумнівно, відповімо на цей виклик. Причому, сподіваюся, разом з Європейським Союзом, інтеграція в який є нашим ключовим зовнішньополітичним пріоритетом.

Водночас, як це не дивно може прозвучати, для ЄС зазначена проблема є навіть більш гострою, ніж для України. Точніше, так: Україна має очевидні сильні внутрішні запобіжники, які або сформувалися ситуативно, або були вимушено сформовані за останні 6–7 місяців активної боротьби за незалежність і територіальну цілісність. Україна на сьогодні має досить ідейно монолітне суспільство й розуміння того, що проти неї ведеться реальна інформаційна війна. Ми вже практично застосовуємо перше коло засобів протидії антиукраїнським інформаційним заходам, поки що, на жаль, переважно рестриктивного характеру. Далі – слово за наступальною інформаційною політикою.

Натомість у Європі, яка є дуже складною з політичного, культурного, етнічного погляду, існує значна кількість складних внутрішніх дискусій і проблем. Росія цілеспрямовано створює тут штучний інформаційний тиск, який генерує виклики й загрози всьому європейському проекту. При цьому в Європі склалися політичні, правові та філософські традиції, які значно ускладнюють реагування на специфічні виклики, які інспірує Росія своєю зовнішньою інформаційною політикою.

Росія це розуміє і намагається використати у власних інтересах. І, як уже зазначалося, це їй непогано вдається. Європа має зрозуміти, що інформаційна війна проти неї вже ведеться, і якщо на цей виклик адекватно не відповісти, то в недалекому майбутньому на неї чекає дезінтеграція власного інформаційного простору, посилення внутрішніх протиріч та істотне послаблення безпеки.

Усе це не в інтересах України. А отже, ми маємо разом шукати відповідь на зазначені виклики, оскільки їх нейтралізація є основою нашої цілісності й суверенності в майбутньому.

Тепер стосовно економічних аспектів деформації європейського безпекового простору внаслідок воєнного конфлікту в Україні.

Очевидно, що в умовах глобалізації економіка є високоефективною та високоточною зброєю. Причому зброєю гострою і небезпечною для всіх учасників конфлікту. Спочатку кілька загальних тез.

1. Ведення війни потребує потужної національної воєнної економіки. Однак у цьому питанні Росія пішла значно далі. Вона системно формувала економічне підґрунтя на території потенційного противника для забезпечення політичної підтримки майбутніх воєнних дій. Такий своєрідний економічний плацдарм створений не лише в Україні, а й у Європі. Для забезпечення політичних інтересів Росія сформувала розгалужену мережу економічних агентів. Сьогодні ці агенти міцно вбудовані в економіку країн Європи та, зокрема, України. Ця система формувалася майже два десятиріччя і залишається впливовою та дієвою.

2. Ескалація військової агресії РФ проти України змінила традиційну поведінку європейської та світової бізнес-спільноти. Під тиском держави приватний сектор у країнах ЄС і НАТО повільно, проте неухильно змінює свій принцип ведення бізнесу. Донедавна цей принцип полягав у тому, щоб за можливістю нічого не змінювати. Сьогодні все навпаки. Бачимо рішучі й системні кроки європейських країн щодо зниження енергозалежності. Відбувається диверсифікація торговельних і фінансових потоків. Розробляються заходи протидії можливому економічному шантажу з боку РФ в інших сферах. Разом з тим і в країнах ЄС, і в Україні залишається чимало економічно «вразливих точок», які успішно продовжує експлуатувати РФ.

3. Демонтаж російських економічних важелів тиску на країни ЄС буде досить тривалим процесом. Водночас тактика економічних маніпуляцій з боку РФ дає результат. Значною мірою їх ефективність ґрунтується на порушенні міжнародних процедур. Це дозволяє Росії розширювати поле для маневру. Своєю чергою ці процедури не дозволяють країнам, які їх дотримуються, оперативно реагувати на економічну агресію. Як наслідок, РФ отримує помітну перевагу в часі.

4. Недосконалість демократичних і бюрократичних процедур стримування агресії частково виправляють санкції. Лише пакет енергетичних санкцій знизив світові ціни на нафту на 15 %. Це критичний показник для наповнення бюджету РФ. Нагадаю, що критерієм бездефіцитності російського бюджету є ціна 107 дол. США за барель нафти. Як наслідок, утримувати грошово-кредитну стійкість Росії не вдається. Понад те, «заморожуються» майже всі проекти розроблення нових родовищ енергетичних ресурсів. Водночас ці санкції мають довготерміновий характер і в тактичному плані за результативністю помітно поступаються агресивним діям РФ.

5. Для Росії економічне співробітництво є не інструментом розвитку, а засобом тиску на контрагентів, ефективною економічною зброєю, результативність якої посилюється вдалою маніпуляцією розбіжностями між країнами ЄС. Візьмемо, наприклад, енергетичний шантаж. Його інструментом є маніпулювання поставками в ЄС. Водночас РФ

контролює інтенсивність воєнних дій на сході України. Це, своєю чергою, дозволяє впливати на здатність України забезпечувати безпеку інфраструктури енергопостачання.

6. Таким чином, необхідно зміцнювати європейську колективну економічну безпеку, що є досить складним завданням, адже необхідним є:

- ідентифікація нових критеріїв її оцінювання;
- органи для координації економічних заходів щодо підвищення колективної економічної та фінансової безпеки;
- система швидкого реагування на економічну агресію РФ;
- система оперативного усунення схем ретрансляції економічних загроз.

Отже, потрібний терміновий демонтаж економічних важелів впливу РФ на країни ЄС та Україну. Від цього залежить ефективність протидії військовій агресії РФ.

Тепер безпосередньо про економічні аспекти зміни європейського безпекового простору, зумовлені воєнним конфліктом в Україні.

Військові витрати країн – членів НАТО мають бути збільшені до 2 % від ВВП згідно з рекомендаційним рішенням, ухваленим на вересневому саміті НАТО. Сьогодні цьому критерію відповідають лише США, Великобританія, Греція та Естонія. У такий спосіб долається тенденція до скорочення військових витрат.

Пріоритетного значення набуває енергетичний складник європейської безпеки. Сьогодні частка РФ у імпорті природного газу до ЄС становить 42 %, а в імпорті нафти – 33 %. Щодня ЄС витрачає 1 млрд євро на імпорт мінеральних продуктів. Нині Росія прагне заблокувати реверс газу в Україну і штучно створює перебої в його поставках до окремих країн ЄС, що загрожують енергетичній безпеці Європи.

Ця загроза посилюється зближенням Росії з Китаєм у питанні постачання енергоносіїв. Тут варто згадати травневий контракт на постачання газу до Китаю терміном на 30 років і вартістю 400 млрд дол. США. Економічні вигоди цього контракту примарні, проте це є платою за політичну підтримку Китаю у протистоянні із Заходом. Додатковим бонусом є зменшення залежності Росії від європейського енергоринку.

Своєю чергою ЄС посилює тиск на енергетичний сектор Росії. Це засвідчила квітнева резолюція Європарламенту про призупинення будівництва «Південного потоку». Це рішення було досить складним для ЄС, оскільки йшлося про вибір між власними економічними інтересами та політичною підтримкою України. Проте демократичні цінності перемогли, а Росія отримала сигнал про неготовність Євросоюзу до співпраці з агресором.

Щодо очікуваних втрат ЄС від обміну санкціями з РФ слід зазначити, що згідно із серпневими оцінками нідерландського банку *ING*

прогнозується, що запроваджені РФ обмеження на ввезення окремих товарів можуть коштувати Євросоюзу 6,7 млрд дол. США та призвести до втрати 6 % виробництва. Крім того, запровадження санкцій може уповільнити розвиток Єврозони на 0,2% та зумовити загрозу скорочення 130 тис. робочих місць.

ЄС заборонив експорт до Росії товарів подвійного призначення, зброї й технологій для нафтових компаній. У 2013 р. їх експорт до РФ становив відповідно 27 млрд, 403 млн та 200 млн дол. США. За оцінками Єврокомісії, ембарго на імпорт харчових продуктів з ЄС становитиме 5,2 млрд євро. За період із 2004 по 2013 р. російські компанії розмістили на європейських біржах акцій на суму майже 73 млрд дол. США. Зрозуміло, що ці акції частково знеціняться. Можна також згадати очікувані втрати європейських авіакомпаній від більш довгих маршрутів, а це кілька сотень мільйонів доларів. Крім того, на Росію у 2013 р. припадало 19 % вартості проектів ЄБРР, а тепер банку необхідно шукати нові проєкти.

Втрати відчутні, тому санкції викликають невдоволення серед багатьох представників ділових кіл у ЄС. Європа дійсно стоїть перед нелегким вибором: або закрити очі на російську агресію та отримувати прибутки, або примушувати її до миру й отримувати втрати. Протистояння цих поглядів рельєфно відображає дискусія між прем'єр-міністром Угорщини Віктором Орбаном і міністром закордонних справ Литви Лінасом Лінкявічюсом. На аргумент першого про те, що санкції ЄС проти Росії подібні до «пострілу собі в ногу» другий відповів, що *«ліпше стріляти собі в ногу, аніж дати застрелити себе в голову»*.

Україні залишається сподіватися, що позиція *В. Orbana не стане домінуючою в Євросоюзі*, а втома Європи від наших проблем не трансформується у відміну санкцій проти РФ. Історія вчить, що поступками агресора не зупинити. Тому лише спільними зусиллями можна змусити Росію відступити й забезпечити реальну безпеку європейського простору.

Віктор ГАРАІ,
*експерт Управління політики безпеки
та непродіферації Міністерства зовнішньої економіки
та закордонних справ Угорщини (м. Будапешт)*

В. Гарай висловив переконання, що конфлікт в Україні – це найбільший виклик В. Путіна системі безпеки. **«Ми усвідомлюємо неможливість воєнного вирішення цього конфлікту. Потрібно шукати інше довгострокове рішення. Вторгнення Росії на територію України є неприйнятним. Ми повинні поставити крапку на обстрілах»**, – зазначив він. На думку експерта, Рада Європи та ОБСЄ мають допомогти Україні владнати конфлікт у рамках міжнародного права. Він також

згадав про Венеціанську комісію, яка відіграє важливу роль у процесі трансформації України. Експерт звернув увагу на той факт, що низка європейських організацій, які фінансуються Росією, поширюють у медіа-просторі викривлену інформацію щодо ситуації в Україні.

ОСНОВНІ ЗАГРОЗЛИВІ ЧИННИКИ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ БЕЗПЕКИ СХІДНИХ КОРДОНІВ УКРАЇНИ: ПРИЧИНИ, НАСЛІДКИ ТА СПОСОБИ РОЗВ'ЯЗАННЯ

Олександр КНИР,

*заступник начальника Західного регіонального управління
Державної прикордонної служби України,
генерал-майор*

Зупинюся на **основних загрозливих чинниках у забезпеченні безпеки східних кордонів України, їх причинах, наслідках і способах розв'язання.**

Як уже зазначалося, на сході України триває гібридна війна, яка із серпня 2014 року переросла в повномасштабну війну з російсько-терористичними військами, які представлені як терористами ДНР і ЛНР, так і регулярними частинами й підрозділами Збройних сил Російської Федерації.

Про масштабність і драматизм неоголошеної війни, від якої Росія всіляко відхрещується та заперечує, свідчить той факт, що, за даними Українського кризового медіа-центру, внаслідок руйнування інфраструктури Донбасу нашій державі вже завдано збитків на суму близько 12 млрд грн, 460 тис. осіб залишилися без роботи. Із початку АТО на сході України, за офіційними даними, станом на 3 жовтня 2014 р. загинуло 967 силовиків, з них 58 героїв-прикордонників, тисячі було поранено, до 600 військовослужбовців перебуває в полоні у терористів. Серед мирного населення втрати становлять понад 3600 осіб, ще 8447 отримали поранення, 379 тис. осіб переїхали до інших регіонів України, понад 426 тис. – до сусідніх країн.

Світлу пам'ять загиблих прошу вшанувати хвилиною мовчання.

Основними причинами виникнення конфлікту нового типу, який загрожує безпеці східних кордонів України, на мою думку, є такі.

Інформаційна війна з боку Росії. Більшість мешканців Донбасу за своєю ментальністю залишаються в Радянському Союзі, унаслідок чого тяжіють до сусідньої Росії, яка у них асоціюється із продовжувачем радянських традицій. У регіоні реальна влада зосереджувалася в руках відверто кримінальних елементів, які відкрито експлуатували ресурси краю. На жаль, Україна за роки незалежності не змогла вибудувати на Донбасі грамотну інформаційну політику,

покликану виховувати патріотично налаштованих громадян. 9 млрд дол. США «переконали» переважну кількість мешканців Донбасу, що **«Західна Україна напала на Східну»**.

Стимулювання сепаратистських настроїв унаслідок активної розвідувально-підривної діяльності спецслужб РФ. З перемогою Революції гідності, яка у свідомості населення регіону була представлена як прихід до влади «Київської хунти», міфічних «фашистів-бандерівців», панічний страх перед якими був сформований ще за часів СРСР, Російською Федерацією було організовано та профінансовано низку проросійських мітингів, у результаті яких було захоплено найважливіші адміністративні будівлі в регіоні.

Зі створенням ДНР і ЛНР у маргіналів та криміналітету, частина яких ще донедавна займалася протиправною діяльністю на державному кордоні України, з'явилася можливість отримати більш високий соціальний статус у цих терористичних організаціях. Абсолютна більшість ватажків т.зв. ополченців виявилася завербованими агентами або кадровими офіцерами Головного розвідувального управління Генштабу Міністерства оборони та Федеральної служби безпеки РФ. Їх успіху сприяли неприхована співпраця із сепаратистами більшості представників місцевих органів внутрішніх справ та неефективна діяльність української контррозвідки, яка в попередні роки була фактично знищена.

З початком антитерористичної операції в Донецькій та Луганській областях і вторгнення російських агресорів в Україну Луганський і Донецький прикордонні загони Державної прикордонної служби України зіткнулися з масовим перетинанням кордону організованими групами російських найманців, які пересувалися на військовій бронетехніці з важким озброєнням. Наші прикордонні наряди, озброєні лише пістолетами або, в ліпшому разі, автоматами, фактично не мали змоги протистояти їм.

У зв'язку із цим керівництвом Державної прикордонної служби України у стислі терміни було організовано оборону українсько-російського кордону та пунктів пропуску, інженерно-технічне і фортифікаційне облаштування небезпечних ділянок кордону. Зокрема, на ділянці Луганського та Донецького прикордонних загонів було створено тактичні угруповання «Північ» та «Кордон», до складу яких увійшли т.зв. мотоманеврені групи чисельністю до 300 військово-службовців кожна. Ці зведені підрозділи комплектуються за рахунок особового складу органів охорони кордону, які дислокуються поза межами регіону проведення бойових дій. На сьогодні також створено понад 10 спеціальних оперативно-бойових комендатур за рахунок мобілізованих військовослужбовців, які після завершення відповідної підготовки будуть направлені в зону АТО.

На жаль, унаслідок масованих обстрілів з боку російських регулярних військ було втрачено контроль над українськими пунктами пропуску «Ізварине», «Червонопартизанськ» та «Довжанський», які за рішенням уряду України були офіційно закриті. Сьогодні їх використовують російсько-терористичні війська для переміщення військової техніки та озброєння, сумнозвісних «гуманітарних конвоїв» тощо.

Із травня поточного року українські прикордонники постійно вступають у бойові зіткнення з диверсійно-розвідувальними групами супротивника, потрапляють під масований артилерійський обстріл з мінометів, гранатометів, систем залпового вогню «Град», «Ураган» та «Смерч», високоточних ракетних комплексів «Точка-У», бойових гелікоптерів «МІ-24» і з боку терористів, і з російської території.

Неодноразові звернення до російських прикордонників стосовно прикордонно-представницької роботи з метою наведення порядку на спільній ділянці кордону та недопущення його порушень з боку РФ колонами бронетехніки й живої сили були проігноровані. У бесідах з ними вдалося з'ясувати, що контроль у російському прикордонні здійснюють фактично не вони, а командування Збройних сил Російської Федерації. Понад те, на запитання щодо обстрілу позицій українських прикордонників і сил АТО з території РФ російські прикордонники заявили про те, що вони очікують на вогонь у відповідь з українського боку, що буде використано для офіційного обґрунтування широкомасштабного військового вторгнення в Україну.

Постійно фіксуються демонстративно-провокаційні дії ЗС Російської Федерації поблизу лінії державного кордону. Зазвичай російська бронетехніка на великій швидкості починає рухатися в бік України, але за кілька метрів від лінії кордону зупиняється та пересувається вздовж нього.

За цих умов прикордонному відомству вдалося домогтися від керівництва держави забезпечення власних підрозділів важким озброєнням, групою стрілецькою зброєю, броньованою технікою для ефективної протидії терористам. Найближчим часом до наших оперативно-бойових командатур додатково надійдуть 30 бронетранспортерів, 52 броньовані машини «Кугуар», 53 вантажні автомобілі «КРАЗ», велика кількість протитанкових ракетних комплексів «Фагот», переносних зенітно-ракетних комплексів і зенітно-артилерійських установок, автоматичних станкових гранатометів «АГС-17» тощо.

8 жовтня відбулася урочиста передача українським прикордонникам від імені уряду США 45 одиниць техніки, зокрема вантажних автомобілів, тягачів, паливозаправників, мікроавтобусів, у т.ч. броньованих, підйомних кранів, екскаваторів, тракторів. Також прикордонникам уже поставлено біноклі, переносні тепловізори, пневмокаркасні модулі, дизельні генератори, спальні мішки тощо.

Крім уже отриманого обладнання на суму 3 млн дол. США для підрозділів Держприкордонслужби, продовжуються закупівлі засобів автономного життєзабезпечення, броньованих патрульних автомобілів, тепловізорів та інженерної техніки ще на 12 млн дол. США. У рамках співробітництва з Держдепартаментом США за програмою «Експортний контроль та безпека кордонів» (*EXBS*) також планується закупити спеціальне обмундирування й засоби прикордонного контролю на суму 1,4 млн дол. США. На сьогодні вже отримано 1500 комплектів камуфляжу «Мультикам», прилади для поглибленої перевірки паспортів, технічні засоби прикордонного контролю.

У рамках ще одного спільного з Держдепартаментом США проекту міжнародно-технічної допомоги до кінця 2014 року прикордонному відомству, з огляду на поточну ситуацію на кордоні, буде надано 36 броньованих позашляховиків, 70 переносних тепловізорів та 2300 бронежилетів і засобів екіпування. Загальний бюджет цього проекту сягає майже 10 млн дол. США.

Крім того, із травня цього року Державна прикордонна служба України виконує безпрецедентні інженерно-технічні роботи щодо захисту українсько-російського кордону, які є складовою частиною загальнонаціонального проекту «Стіна». Він реалізується на визначених планах ділянках державного кордону в межах Чернігівської, Сумської, Харківської областей. Його головним виконавцем визначено нашу службу.

На сьогодні на виконання «мирного плану» Президента України Держприкордонслужбою здійснюється комплекс заходів на смузі безпеки вздовж контрольованого силами АТО району. Передислоковано підрозділи Держприкордонслужби, здійснюється рекогносцировка місцевості, виконуються роботи з облаштування місць несення служби та створення фортифікаційних споруд. Опрацьовано моделі службово-бойової діяльності в нових умовах. Організовано взаємодію на місцях з іншими правоохоронними органами та місцевою владою. Здійснено розподіл нової броньованої та автомобільної техніки, яка частково вже прибула в зону бойових дій. Також продовжується постачання підрозділам зимового речового майна.

Наслідком війни на Донбасі може стати заморожений на тривалий час конфлікт, який використовуватиме Росія для створення перешкод на євроінтеграційному шляху України, недопущення її вступу в ЄС і НАТО. А відсутність активної, послідовної та консолідованої позиції країн – членів ЄС розв'язує руки Путіну в його агресивних намірах.

На мою думку, однією з найголовніших умов недопущення ескаляції та припинення війни в Україні є відновлення українськими прикордонниками контролю за лінією державного кордону з Росією. За

підтримки європейських та американських партнерів Державна прикордонна служба України поступово нарощує свої бойові можливості щодо захисту і оборони українсько-російського кордону.

Переконаний, що в цій ситуації, лише одностайна та беззаперечна підтримка з боку європейських країн, у т.ч. країн Вишеградської четвірки, принесе мир і спокій на східних кордонах України, які в перспективі можуть стати й східними рубежами всього Європейського Союзу. Підтримуючи наразі Україну, Європа зможе запобігти поширенню війни на територію інших регіонів України та забезпечити належну безпеку своїх нинішніх кордонів.

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ КОНФЛІКТ НА ТЛІ СВІТОВИХ ТЕНДЕНЦІЙ

Микола СУНГУРОВСЬКИЙ,

*директор військових програм
Українського центру економічних
та політичних досліджень ім. О. Разумкова*

Російсько-український конфлікт є відображенням основних світових і регіональних тенденцій, проявом і певною віхою змін у світовому порядку та безпековому середовищі. Він висвітлює чинники й потенційні негативні наслідки появи дисбалансу сил на світовій арені.

Домінуючим тлом формування сучасного безпекового середовища є світові процеси глобалізації, регіональної дезінтеграції та реінтеграції, що стають дедалі інтенсивнішими і значною мірою впливають на створення нової системи міжнародних відносин.

Сучасний світ не став і в середньостроковій перспективі не стане більш стабільним і безпечним. Більшість наявних загроз мають глобальний (забруднення довкілля, кліматичні зміни, виснаження ресурсів), мережевий (тероризм, кіберзлочинність, контрабанда наркотиків і зброї тощо) характер. Поява нових загроз, зміни в їх характері та масштабах відбуваються швидше, аніж набуття урядами й міжнародними інститутами спроможностей ефективно їм протидіяти. Усе це вимагає адекватних спільних підходів до боротьби із загрозами та забезпечення безпеки.

Світові тенденції. На думку багатьох експертів, «холодна війна» та гонка озброєнь не припинилися, а трансформувалися в нову форму глобального протистояння – «холодний мир» – з більшою кількістю сторін і певним перерозподілом співвідношення сил. Зростає ймовірність виникнення широкомасштабних збройних конфліктів, спровокованих надмірними амбіціями, самовпевненістю або непоступливістю окремих держав у вирішенні проблемних питань.

Нерівномірний економічний розвиток і руйнівні наслідки криз, які його супроводжують, зумовлюють розширення географії та спектра конфліктів, обмеження спроможностей і зниження ефективності реагування на них. Намагання окремих держав забезпечити або закріпити лідерство на регіональній і глобальній аренах ускладнюють протидію загрозам.

Сучасні глобальні мережі торговельно-економічних, політичних, інформаційних зв'язків за умов лібералізації економічних відносин, взаємопроникнення економік і культур дедалі більше перетворюються на ефективні засоби поширення не лише надбань людства, а й економічних, політичних, соціальних потрясінь, кризових явищ та їх наслідків.

У зусиллях із забезпечення світового порядку та миру збільшується вага регіональних альянсів, груп держав. Зростає значення не лише ресурсного забезпечення спільних дій, а й їх легітимності, участі в них якомога більшої кількості держав. Посилюється роль недержавних суб'єктів, які набули здатності чинити суттєвий (і позитивний, і негативний) вплив як на внутрішнє, так і на зовнішнє оточення.

За умов відсутності відповідальності за порушення гарантій безпеки держав, що відмовилися від володіння та набуття ядерної зброї, а також фактичного розширення клубу ядерних держав і браку солідарності в запобіганні розповсюдженню, розбіжностей інтересів на глобальному та регіональному рівнях виникає небезпека використання військової переваги й факту володіння ядерною зброєю не лише як засобу стримування, а й як аргументу в конкурентній боротьбі за ресурси та лідерство.

У світі триває напружена боротьба за енергоресурси – не лише конструктивними (пошук нових джерел, енергозбереження), а й деструктивними (силовий перерозподіл ринків, надмірна шкода доквіллю) способами. Доступ до енергоресурсів є важливим чинником жорсткої економічної й політичної міжнародної конкуренції. За цих умов для держав-споживачів і міжнародних утворень, до яких вони входять, досягнення високих рівнів енергоефективності й енергонезалежності є одним з головних завдань забезпечення безпеки. Разом із тим для окремих держав-постачальників (зокрема, Росії) монополізм у постачанні енергоресурсів є не лише джерелом прибутків, а й знаряддям економічного та політичного тиску.

Докорінні зміни у світі призводять до болісних процесів пошуку або перегляду державами внутрішньо- й зовнішньополітичної ідентичності в сучасному світі, доцільності участі і свого місця в міжнародних інтеграційних об'єднаннях. Пошук певними суб'єктами міжнародних відносин власної ідентичності, претензії на глобальне або регіональне лідерство заохочують й легітимізують агресію одних держав про-

ти інших, підвищують імовірність виникнення кризових явищ і конфліктів. У деяких регіонах, зокрема в Євразійському, спостерігається змагання інтеграційних проєктів, у центрі якого опинилася Україна. Ці процеси зумовлюють складні зміни в міжнародних об'єднаннях: ослаблення або розпад старих альянсів, намагання посилити наявні або створити нові.

Найбільших втрат зазнають альянси та інші форми міжнародного співробітництва (зокрема, БРІКС, ОБСЄ, останнім часом ЄС), що утворені, розвиваються та функціонують без урахування або всупереч чинникам інтеграційних проєктів (ЧІП): спільність, близькість або несуперечливість (1) ціннісних засад, (2) інтересів і способів їх реалізації, (3) позицій партнерів стосовно загроз та способів протидії, а також (4) наявність ресурсів і готовність до їх об'єднання та спільного використання.

На тлі цих негативних чинників і тенденцій адекватність і дієвість міжнародних інститутів знижується, спостерігається нехтування міжнародним правом, знецінення загальноновизнаних норм і правил. Значної шкоди міжнародним відносинам завдають комерціалізація та «бюрократизація» цінностей: надання переваги матеріальним цінностям над духовними, дотримання процедур та організаційної стабільності – над потребами негайного реагування на зміни ситуації.

Попри численні декларації про необхідність модернізації системи міжнародних відносин, більшість міжнародних інститутів та організацій, заснованих чимало десятиліть тому, з того часу не здійснювали принципового перегляду своїх засад, функцій, завдань, способів діяльності і взаємодії, й досі намагаються вирішувати міжнародні проблеми, використовуючи депо вдосконалені правові механізми та інструменти, притаманні старій парадигмі світового порядку.

Процеси в Євроатлантичному регіоні. Дезінтеграційні та реінтеграційні процеси, що відбуваються на Європейському континенті (зокрема за участю України), прояв і зростання світоглядних, економічних і політичних розбіжностей між старою й новою Європою спричинили нестабільність і появу зон активних, заморожених і потенційних конфліктів, національного, етнічного, релігійного протистояння. Така ситуація та її швидкі зміни потребують постійної уваги національних урядів і міжнародної спільноти.

Після розпаду соціалістичного блоку, появи і становлення нових незалежних держав завдяки суттєвій демілітаризації держав регіону в рамках, зокрема, Договору про звичайні збройні сили в Європі (ДЗЗСЄ), відмові України, Білорусі та Казахстану від ядерної зброї, врегулюванню кризових явищ і відбудові країн Балтії, Східної Європи та Балкан до середини 2000-х років на Європейському континенті спостерігалася певна рівновага сил і стабільність.

Проте втрата Росією колишніх сателітів після розпаду СРСР, її претензії на статус наддержави, регіональне лідерство та виняткові сфери впливу, а також розбіжності в позиціях європейських країн у відносинах із Росією та США, процеси сепаратизму й ерозії взаємозв'язків усередині ЄС, прояви національного егоїзму та намагання окремих європейських держав відновити «історичну справедливість» за рахунок сусідів, навпаки, загострюють напруженість і зумовлюють мінливість розстановки політичних, економічних і військових сил, наявність багатьох зон заморожених конфліктів, збільшують ризики перетворення існуючих протиріч на збройні зіткнення. Свідченням цього стали російсько-грузинська війна 2008 року та російсько-український конфлікт 2014 року.

Негативні явища в Євроатлантичному регіоні у сфері безпеки спостерігаються попри функціонування тут чи не найбільшої порівняно з іншими регіонами кількості міжнародних організацій, які тією чи іншою мірою опікуються питаннями безпеки: НАТО, ЄС, ОБСЄ, СНД, ОЧЕС, ОДКБ, ГУАМ. Відсутність єдиної принципової позиції євроатлантичної спільноти стосовно цінностей, інтересів, загроз регіональній безпеці, а також ефективних способів запобігання і протидії кризовим явищам зумовили провал спроб домовитися про нову архітектуру євроатлантичної безпеки («процес Корфу»). Відчуття європейськими країнами певного вакууму безпеки посилюється такими чинниками:

- припиненням Росією участі в ДЗЗСЄ, що практично розв'язало її руки в безконтрольному переміщенні та зосередженні військових угруповань на потрібних напрямках і стало свідченням (мало ким адекватно оціненим) підготовки нею силових сценаріїв «примусу до дружби» пострадянських держав (Грузії, України, Молдови, країн Центральної Азії);
- порушенням Росією Віденського документа 2011 р. про заходи зміцнення довіри та безпеки, в т.ч. про інформаційний обмін з питань військової діяльності;
- розбіжностями позицій США (разом з їхніми союзниками) і Росії з питань ядерного роззброєння, ПРО, розміщення військових баз;
- впливом дестабілізації ситуації у країнах Близького Сходу та Північної Африки, нелегальною міграцією з цих регіонів, перетворенням країн Центральної та Східної Європи (ЦСЄ) на ціль, а в окремих випадках – на притулок для екстремістів і терористів, діяльність яких часто перетинається з діяльністю радикальних антиглобалістських, екологічних та інших організацій; водночас відсутність внутрішніх кордонів ЄС, перешкод для руху потоків людей, капіталів, інформації полегшують мобільність і зумовлюють поширення впливу цих організацій і груп, ускладнюють життя заходів із забезпечення безпеки;

• різноспрямованими та різнорівневими відносинами США, ЄС, НАТО, окремих країн ЦСЄ з Росією: з одного боку, побоюваннями щодо відновлення її імперської, агресивної сутності й бажанням ізолювати її або спрямувати на демократичний шлях розвитку, а з іншого – небажанням загнати її в глухий кут, відсторонити від процесів забезпечення регіональної та глобальної стабільності, втратити доступ до її енергоресурсів і внутрішнього ринку; це повною мірою виявилось під час запровадження санкцій щодо Росії у відповідь на її агресію проти України (а раніше – проти Грузії).

Налагодження принаймні неконфронтаційних відносин з Росією є для Заходу одним із ключових напрямів зміцнення довіри й поліпшення безпекового середовища. Проте в сучасній Росії відбуваються процеси, які суперечать засадам демократичному розвитку: посилюються тенденції до авторитарного врядування, набирає обертів мілітаризація суспільства, відбувається справжнє зомбування населення ідеями відродження Великої Росії та «русского мира», карається інакомислення, насаджуються шовінізм і радикалізм. В очах росіян Кремль перетворює Захід на джерело зовнішніх загроз, а самого себе – на єдиного захисника співвітчизників і традиційних моральних цінностей.

Каталізатором цих процесів є усвідомлення російською елітою важливості найближчих 5–10 років для досягнення стратегічних цілей на тлі прогнозованих внутрішніх проблем: наростання структурних дисбалансів у російській економіці в поєднанні з нераціональним використанням прибутків від продажу енергоресурсів; негативних демографічних тенденцій; катастрофічного зменшення та погіршення кадрового потенціалу; проявів сепаратистських настроїв і дестабілізації ситуації в окремих суб'єктах федерації тощо.

Насправді Росія змусила весь світ боятися, але не поважати себе, що, з одного боку, значно пом'якшує тональність офіційних відносин із нею міжнародної спільноти й Заходу, обмежує можливості здійснення більш жорсткої політики щодо неї навіть у разі принципової незгоди з її кроками, а з іншого – надає Росії впевненості в реалізації її політики і привід вважати пострадянський простір законною зоною власного впливу з можливим її поширенням на окремі країни колишнього соціалістичного табору.

Цілком імовірним наслідком підвищення політичної ваги Росії в очах США, ЄС і НАТО, а також певної комерціалізації цих відносин може стати загроза перетворення зон заморожених конфліктів на теренах СНД (Придністров'я, Нагірного Карабаху, Абхазії, Південної Осетії, Криму) та потенційно конфліктних зон (зокрема, Грузії, Молдови, України) на розмінну монету у грі світових і регіональних лідерів з розподілу сфер впливу. Це може призвести до нагнітання напруженос-

ті в цих зонах з появою в майбутньому нових розподільних ліній і поширенням конфлікту на сусідні держави та регіони.

Роль ключової ланки в суперництві ЄС і США з Росією належить сьогодні Україні як потенційній складовій частині конкуруючих інтеграційних процесів: з одного боку, Східного партнерства ЄС і розширення НАТО, а з іншого – євразійського проекту Росії. Якщо для ЄС з його дещо бюрократичним підходом до партнерства Україна донедавна не була головним пріоритетом, то для Росії недопущення виходу України з орбіти її впливу є принциповим питанням. За цих умов існує ризик перетворення України на об'єкт торгу між глобальними гравцями. Щоб цього не сталося, Україна має стати справжнім суб'єктом міжнародних відносин – із самостійною, сильною внутрішньою, зовнішньою та оборонною політикою, підтримуваною більшістю громадян.

Процеси в Євразійському регіоні. Геополітичний клімат у Євразійському регіоні визначається протистоянням орієнтованих на Росію й Китай політичних векторів розвитку пострадянських країн Центральної Азії. Саме цим здебільшого зумовлені відцентрові й доцентрові процеси як у самій Росії, так і в її оточенні. Останні, залежно від конкретних країн, мають переважно тимчасовий і ситуативний характер вимушеної інтеграції або добровільної залежності від Росії з дедалі більшою орієнтацією на Китай. Російсько-український конфлікт призвів до підвищення настороженості країн регіону стосовно Росії, що зумовлює гальмування реалізації її проекту євразійської інтеграції.

Показовим є те, що майже всі євразійські держави – члени СНД, ОДКБ, Митного союзу, створюваного Євразійського економічного союзу (організацій, у яких домінує Росія) є одночасно членами ШОС, а також активними партнерами НАТО.

У багатьох випадках внутрішньо- та міждержавні відносини в регіоні мають конфліктний потенціал і відбуваються на тлі зовнішніх впливів: підвищення активності Китаю на Далекому Сході та в Сибіру; США, ЄС, НАТО – у країнах Центральної Азії та в Каспійському регіоні; а також поширення ісламського радикалізму на Центральну Азію і Північний Кавказ.

Центральна Азія та Каспійський басейн є зоною перетину інтересів і конкуренції провідних світових та регіональних гравців – США, Китаю, Росії, Ірану, Туреччини, ЄС, ШОС. Їх присутність, у т.ч. військова, у центральноазійських країнах загрожує використанням збройної сили як аргументу в конкурентній боротьбі.

Важливим чинником дестабілізації ситуації в центральноазійських країнах є активізація зовнішніх і внутрішніх (за підтримки ззовні) недержавних суб'єктів, які вдаються до розпалювання сепаратистських настроїв, терористичної діяльності, поширення ісламського радика-

лізму. Ці процеси ускладнюються неврегульованими прикордонними спорами, міжетнічними конфліктами, проблемами, пов'язаними з демографічною ситуацією, нелегальною міграцією, погіршенням екосистеми (якістю питної води, розвитком гідроенергетики).

У короткостроковій перспективі можна очікувати на суттєве загострення ситуації в регіоні на тлі процесів зміни правлячих еліт, боротьби за владу за активної участі ісламістських рухів, посиленних припливом радикальних елементів після виведення військ США з Афганістану. З огляду на це, а також з урахуванням подій в Україні та важливого регіону як джерела енергоресурсів він стане наступним пріоритетом Росії у ближньому зарубіжжі. Важливим чинником виявиться конкуренція за регіональне лідерство між Росією й Китаєм, який просуває тут власний інтеграційний проект – «Новий Шовковий шлях».

Зміни, зумовлені російсько-українським конфліктом. Агресія Росії проти України отримала однозначно негативну оцінку всіх (за винятком, звичайно, самої Росії) членів Ради безпеки ООН. Референдум у Криму та анексія півострова РФ визнані неправомірними абсолютною більшістю країн – учасниць Генеральної Асамблеї ООН. Дії Росії викликали різку реакцію й зумовили запровадження щодо неї санкцій з боку США, ЄС та інших прогресивних країн.

Російсько-український конфлікт спровокував початок перегляду світового порядку та глобального балансу сил. На одному полюсі і на чолі цього процесу опинилися США разом із ЄС; на іншому – Росія в оточенні держав із подібними авторитарними режимами. Китай обережно спостерігає за боротьбою своїх конкурентів, сподіваючись, що зосередження уваги США та ЄС на Україні відволіче частину їх сил від Азійсько-Тихоокеанського регіону й дасть йому можливість зміцнити там власні позиції. Схоже, подібну мету має й Росія, яка намагається посилити «антиамериканський фронт» у Центральній Азії, на Каспії та Близькому Сході.

Одним з головних складників цього процесу є конкуренція світових центрів сили та регіональних лідерів за союзників, зокрема з числа тих, хто утримався від голосування з українського питання на засіданні Генеральної Асамблеї ООН 27 березня 2014 року. Серед них опинилися й такі країни-претенденти на світове або регіональне лідерство, як Китай, Алжир, Аргентина, Бразилія, Єгипет, Індія, Казахстан, Південна Африка, Узбекистан. Їх відносини з Росією, США та ЄС можуть істотно вплинути на розстановку сил на глобальному й регіональному рівнях залежно від того, яким саме альянсам ці країни нададуть перевагу.

За цих умов країни, що перебувають на лініях протистояння світових і регіональних лідерів, дедалі більше відчуватимуть дефіцит

безпеки та перетворюватимуться на найімовірніші зони виникнення конфліктів. У цих конфліктах перевага буде на боці того, хто володіє усім спектром засобів «м'якої» та «жорсткої» сили, далекоглядністю, сильною політичною волею й широкою легітимністю в масах.

Зокрема, однією з причин російсько-українського конфлікту стало наближення України до вибору нею одного з інтеграційних проєктів – Європейського або Євразійського Союзу – як напряму подальшого розвитку з можливим виходом зі сфери російського впливу. Європейський вибір України ставить під сумнів реалізацію не лише євразійського проєкту, а й обраного Росією шляху розвитку.

Міжнародна спільнота й системи безпеки, впливові світові гравці постали перед дилемою: яким чином приборкати агресивність Росії (та інших авторитарних режимів) і забезпечити їй (їх) конструктивну участь у врегулюванні регіональних і глобальних кризових явищ. Водночас конфлікт між Україною та Росією спричинив роз'єднання міжнародної спільноти з питань роззброєння та ядерного нерозповсюдження; забезпечення територіальної цілісності, суверенітету держав і прав народів на самовизначення; прав на самооборону; відповідальності за захист; права вето в Раді безпеки ООН держави-агресора з питань спровокованого нею конфлікту тощо. З усіх цих питань ООН має негайно провести дискусії та знайти адекватні відповіді.

Російсько-український конфлікт, який став прикладом руйнування тонкої межі між правом на застосування сили та міжнародними зобов'язаннями із забезпечення довіри й безпеки, може стати ще одним прецедентом для інших держав у вирішенні схожих проблем неприйнятними методами (у т.ч. «війни керованого хаосу», подібної до розв'язаної Росією проти України). Конфлікт дискредитував інститут міжнародних гарантій, продемонстрував банкрутство застарілих моделей регіональних і глобальної систем безпеки, а також викликав потребу негайного перегляду наявних концепцій і правових засад міжнародної безпеки, спільного розроблення нової парадигми світового порядку.

Недостатньо чіткі позиції ЄС зумовлені насамперед двома суттєвими чинниками: по-перше, значною залежністю економік окремих країн Європи від Росії, по-друге – спроможністю Росії купувати лояльність багатьох західних політиків, громадських діячів, ЗМІ.

Водночас не варто перебільшувати могутність Росії. Вона є сильним і небезпечним противником, але спроможності її збройних сил є обмеженими й не можуть задовольнити весь спектр її стратегічних цілей, зокрема в Центральній Азії та на Північному Кавказі з огляду на ймовірність активізації там ісламістських рухів навесні 2015 року.

Нині коло політичної й економічної ізоляції Росії звужується, але у ближньому та далекому зарубіжжі вона визнається джерелом потен-

ційних загроз, суб'єктом, здатним як позитивно, так і негативно вплинути на безпеку, і тому вимагає уваги та діалогу.

В окремих питаннях (стратегічне роззброєння, розширення НАТО, участь у врегулюванні конфліктів) контраверсійні позиції Росії використовуються Заходом як виправдання власних слабкостей і прихованих інтересів. На сьогодні ООН, ЄС, НАТО та ОБСЄ мають визнати відсутність у них дієвих засобів впливу на Росію, насамперед через невизначеність і розбіжність позицій їх членів стосовно цінностей, стратегічних і тактичних інтересів та загроз. Своєю чергою, безпорадність і брак консолідації миролюбної міжнародної спільноти спокушатимуть Росію до продовження агресивних дій.

Здатність розв'язати конфлікт між Росією та Україною може бути критерієм потужності наявних центрів сили, дієвості євроатлантичної й усєї міжнародної системи безпеки. Ступінь зовнішнього впливу на ситуацію в Україні залежатиме насамперед від рішучості позицій самої України, співвідношення серйозності зовнішніх санкцій і геополітичних ставок Росії, її «порога вразливості», а також готовності західних країн до певних втрат заради відновлення міжнародного права і справедливості. Неспроможність Заходу впоратися за допомогою санкцій з російською агресією може надати впевненості іншим агресивним режимам у власній безкарності, стати підтвердженням безсилля міжнародних систем безпеки, небезпечним імпульсом поширення насильства.

Та критична межа в міжнародних відносинах, до якої цей конфлікт наблизив увесь світ, має стати стимулом до солідаризації борців за мир і безпеку, змусити їх серйозніше ставитися до всіх (а не окремих) елементів «технології» реалізації загроз і протидії їм, до аналізу широкого спектра (а не лише очевидних) негативних і позитивних чинників на всіх (а не лише прикінцевих) етапах їх ескалації, формування своєчасних та адекватних заходів із запобігання кризам і реагування на них.

КРИЗА НА СХОДІ УКРАЇНИ ТА ФОРМУВАННЯ ДІЄЗДАТНИХ ДЕРЖАВНИХ ІНСТИТУТІВ В УКРАЇНІ

Олександр ФІСУН,

*директор Регіонального філіалу Національного інституту
стратегічних досліджень в м. Харкові*

Сьогодні пострадянські режими поступово входять у системну кризу через неможливість ефективно реагувати на зовнішні та внутрішні виклики, що яскраво простежується на прикладі України. Найвагомішим результатом процесів на сході України є криза й неминуче перетворення неефективної та недієздатної конструкції постра-

дянської державності в бік модерної держави. Необхідно зазначити, що держави такого типу з'явилися на початку Нового часу на незначній території Західної Європи внаслідок кризи феодалізму й розмежування економіки та політики, що спричинило відокремлення апарату примусу від економіки й детермінувало процес формування деперсоналізованих раціональних бюрократичних інститутів, які досить вдало кооптували ресурси для протистояння зовнішнім викликам, а ефективна організаційна структура раціонально-бюрократичних інститутів дозволяла розв'язувати внутрішні конфлікти. У подальшому модель національної держави поширилася у всьому світі.

Політичні й державні інститути сучасної України демонструють логіку функціонування, яка не характерна для держав сучасного типу, – боротьбу клієнтарно-патронажних груп за контроль над цими інститутами, що є результатом радянської модернізації, з метою отримання ренти (наслідок злиття економіки й політики як адаптація радянських інститутів до капіталістичної системи).

Самопроголошені республіки на сході України (ЛНР і ДНР) демонструють логіку функціонування, що загалом характерна для пострадянських режимів, однак доступ до ресурсів отримується не через приватизацію державних і політичних інститутів, а безпосередньо внаслідок застосування фізичного насилля. Квазідержавні інститути з'являються в цих утвореннях як досить умовна надбудова над реальними практиками насилля для комунікації з населенням контрольованих територій і зовнішнім світом. Окреслені кордони квазідержавних утворень є сукупністю низки збройних угруповань, які вступають у постійні конфлікти за підконтрольність певної території. У випадку з ЛНР і ДНР ми бачимо інтеграцію частини бойовиків в клієнтарно-патронажні мережі місцевих босів, які є впливовими рентоорієнтованими гравцями в масштабі України та орієнтовані на монополізацію насилля в цьому регіоні довкола контрольованих ними структур. Разом з тим вагомою є роль місцевих ватажків бойовиків, які бажають зберегти монополію на застосування насилля (і, відповідно, контроль над вилученням ресурсів) на підконтрольній території.

Іншим прикладом встановлення контролю на певній території є діяльність І. Коломойського на посаді голови Дніпропетровської ОДА, орієнтована на створення клієнтарно-патронажної мережі й військових формувань на цій території.

Загострення кризи пострадянської моделі розвитку в Україні зумовлює процес встановлення/посилення контролю певними клієнтарно-патронажними групами на відповідній території для оптимізації власного становища, що можна розглядати як реакцію на ці кризові явища та пов'язані з ними витрати для впливових рентоорієнтованих гравців.

Міхал ЛЕБДУШКА,
науковий співробітник
Асоціації міжнародних відносин (м. Прага)

There are of course numerous particular problems that are connected with present-day situation in Ukraine and specifically with the conflict in Donbas. I would like to however focus on one core thesis that is in my opinion of crucial importance for future of Ukraine. I perfectly understand that for many Ukrainians such statement can be controversial and provocative, because Donbas is in the end part of their homeland and they defend it against external enemy. I am far away from extreme thesis of Ukrainian-American professor Alexander J. Motyl who suggested in Foreign Affairs journal that Ukrainians should fully withdraw from Donbas.¹ However I argue that Ukrainians should focus much less on ongoing conflict in the east and draw attention towards much important topics. Ukraine as a whole can survive quite easily without Crimea and parts of Donbas (Mariupol and other important cities of the region such as Sloviansk, Kramatorsk, Lysychansk or Sievierodonetsk are controlled by Ukraine), but it will stay in present-day poor condition and will not change without deep structural reforms that are necessary in basically all fields including politics and economy. Precisely this is the biggest challenge for present-day Ukraine. Conflict in parts of Donbas is humanitarian and human tragedy but not tragedy of Ukraine as a whole. Quite the opposite now there is maybe for the first time since Ukrainian independence strong motivation and will to transform the country. We have to bear in our minds that only economically strong and democratic Ukraine can efficiently deal with military conflict in the east and as naturally bilingual country it can serve as a model example for other post-Soviet countries such as Russia and Belarus and in the same place as a lethal danger for authoritarian regimes in those countries.

In this situation it is necessary to take advantage of the situation where there is strong will in both Ukrainian society and politics for changes. The problem is however, that reform programmes of political parties that won parliamentary election are very vague and there are no mentions how to implement them and how to achieve their goals. Great example is “Strategy 2020” that has been introduced by President Petro Poroshenko in September 2014.² Until now everything we know are fields in which the reforms should be conducted and goals of the reforms, but there is no mention how

¹ *Motyl Alexander J.* Putin’s Trap. Why Ukraine Should Withdraw from Russian-Held Donbas [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.foreignaffairs.com/articles/141946/alexander-j-motyl/putins-trap>

² *Президент* представив «Стратегію реформ-2020»: Мета реформ – членство в ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/31289.html>

to achieve such utopian visions as doubling of Ukrainian GDP by 2020. Therefore it is necessary to give more space for Ukrainian NGO's that have much more detailed vision of what should be done. This applies for example on NGO "Reanimation Package of Reforms" that introduced detailed road map of reforms with detailed and specified proposals.³ Cooperation with this particular organisation is important also because their plan was adopted as a programme by probable governmental party Self Reliance (Samopomich) founded by mayor of Lviv Andriy Sadovyi⁴.

In this particular field there is also space for the EU. In the situation where there is no real possibility to help Ukraine militarily it is necessary to adopt different approaches. The EU has still no real common foreign policy but it has instrument that has proven to be very motivational and effective in transformation of many European countries. This is of course instrument of enlargement which is key part of powerful European "soft power". It is very probable that after successful implementation of Association Agreement Ukraine will sooner or later apply for EU membership and this is what should be the EU prepared on. Especially in a situation when European parliament adopted a resolution in which it clearly stated that Ukraine has according to European law right to apply for EU membership.⁵ Of course that implementation of reforms that could allow in long-term perspective European integration are dependent on will inside Ukraine, but nonetheless the EU (or other institutions such the Venice Commission) can provide Ukraine with expert help (also by helping influential Ukrainian NGO's) and motivation in some form of reward. It must be however clear that all requirements have to be implemented not only on paper, but also in reality, which could be problem in Ukraine where there is still a big difference between formal rules and informal structures.

It is therefore clear that real and effective help provided by the EU will always be in long-term perspective. Without any particular steps done by Ukrainians themselves it will be however always ineffective. In this situation it is necessary to stick around reform programme and let reintegration of Donbas for future. The most important step in this field has been done. Russian led insurgency did not spread to other vulnerable regions of Ukraine such as Kharkiv or Odesa. Considering active role of Russia any good solution for the region is impossible at this stage and all efforts should be there-

³ *Дорожня карта реформ для Верховної Ради VIII скликання* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://dl.dropboxusercontent.com/u/21472683/Dorozhnya_Karta_Reform_RPR.pdf

⁴ *Самопоміч* підписала Меморандум про співпрацю з Реанімаційним пакетом реформ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://samopomich.ua/samopomich-pidpysala-memorandum-pro-spiivpratsyu-z-reanimatsijnym-paketom-reform/>

⁵ *Україна* може подавати заявку на членство в ЄС – резолюція Європарламенту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.ua/politics/909024-ukrajina-moje-podavati-zayavku-na-chlenstvo-v-es-rezolyutsiya-evroparlamentu.html>

fore aimed at internal changes. Since its independence in 1991 Ukraine has been an example of unsuccessful country that remains economically ineffective, corrupt and with low living standards. The main goal is therefore to make Ukraine a success as was the case of post-communist central Europe, Baltic states, some Balkan countries or partially Turkey. The EU is of course no panacea for all problems of Ukraine but in long-term perspective cooperation between the EU and Ukraine can prove to be very effective. As I have already mentioned above, only strong Ukraine can efficiently solve conflict in Donbas. This conclusion may seem as a disappointment but firstly the EU as a whole does not really have any other effective instruments and secondly long-term perspective of deep transformation is for countries like Ukraine much more important than any short-term challenges. This process will last for a long period of time and a lot of patience is needed. But in the it can be rewarded by normalization of situation inside Ukraine.

Маріуш ЗАРЕЦЬКІ,

радник Посольства Республіки Польща в Україні

М. Зарецькі зазначив, що система захисту українсько-польської ділянки кордону є чотирирівневою й забезпечується кількома відомствами. *«Польська сторона не помітила серйозних проблем на кордоні, пов'язаних із конфліктом в Україні. Ситуація на кордоні є стабільною. Пункти перетину працюють у звичному режимі»*, – зауважив він. Зі слів М. Зарецькі, єдиною загрозою на сьогодні є збільшення потоку нелегальних мігрантів через українсько-польську ділянку кордону. *«Із січня по вересень 2014 р. було затримано 762 нелегальних мігрантів, 705 із яких – громадяни України»*, – зазначив він. На думку М. Зарецькі, ця ситуація може бути зумовлена скороченням особового складу українських прикордонників, оскільки частина з них була направлена на схід України, тому польська сторона збільшила кількість свого особового складу на кордоні. М. Зарецькі окремо зупинився на питаннях біженців з України. *«Наразі 1723 громадян України подали в Польщі документи на отримання статусу біженців»*, – зазначив він.

КРИЗА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СИСТЕМИ БЕЗПЕКИ: МІСЦЕ ТА РОЛЬ УКРАЇНИ

Ласло Чаба ПАП,

перший заступник Посла Угорщини в Україні

Міністерство зовнішньої економіки та закордонних справ і Посольство Угорщини в Києві високо оцінюють ідею сьогоденної наради. Вважаємо особливо символічним те, що цей захід відбувається в Ужгороді – регіональному центрі Закарпатської області. Це свідчить

про те, що найзахідніша область України – країни, яка остаточно обрала європейський шлях розвитку, також може відігравати нову роль у сфері відносин між Україною та ЄС, що динамічно розвиваються, а також у сфері сусідських відносин у майбутньому. Угорська сторона глибоко зацікавлена в цьому, оскільки це може надати нового поштовху для розвитку двосторонніх відносин.

Криза європейської системи безпеки. Другу частину сьогоднішньої наради організатори присвятили майбутньому європейській системі безпеки, тому я у своїй доповіді акцентую увагу на визначених ними питаннях.

Передусім необхідно констатувати, що події в Україні, т.зв. криза, є не внутрішньою справою самої України і далеко не кризою, що стосується тільки двох країн, і навіть не регіональним викликом, а викликом, який поширюється на міжнародні відносини світового рівня та архітектуру глобальної системи безпеки.

Однак потрібно звернути увагу й на те, що це не єдиний такий виклик, адже не можна забувати про конфлікти й дестабілізуючі кризи, які виникли в інших великих регіонах планети, особливо на Близькому Сході та в Північній Африці, а також у деяких регіонах Субсахарської Африки. Вони розсосереджують увагу та ресурси міжнародної спільноти, необхідні для їх урегулювання.

Ситуація в Україні та нинішні виклики політиці безпеки є пріоритетними для сусідніх країн, зокрема для Угорщини, на чому ми наголошуємо і в Європейському Союзі. В Україні триває боротьба за ті принципи й цінності (демократія, права людини, суверенітет, самостійний вибір шляху розвитку), які підтримує Європа. Їх упровадження в сусідній Україні, другій найбільшій державі континенту, вважаємо стратегічно важливим завданням. Отже, врегулювання кризи на основі захисту територіальної цілісності й суверенітету, а також повага до демократичного вибору шляху подальшого розвитку України мають глобальне значення.

Європейській безпеці, що базується на Гельсінському процесі та угодах, а також європейській архітектурі безпеки, яка здебільшого збереглася після розпаду біполярного світу, загрожують такі кроки Російської Федерації, як порушення територіальної цілісності України з анексією Криму, або ж підтримка сепаратистських сил на сході України, введення практики гібридної війни на українських землях. Це означає небезпеку як для спільно сповідуваних цінностей, так і для сучасної європейської системи безпеки.

Місце України в європейській системі майбутнього. З огляду на зазначене не є перебільшенням твердження, що Україна досі була і в майбутньому буде необхідним складником системи європейської безпеки. Це зумовлено не тільки її розмірами, геополітичним розта-

щуванням, а й радикальними політичними змінами, які відбуваються у країні.

Однак своє фактичне місце в майбутньому Україна визначає самостійно в межах нової системи безпеки, що зазнає змін і перетворень та пристосовується до нових викликів.

На мою думку, дуже важливим є те, щоб ця самоідентифікація виражалася не на рівні слів і намірів, а на рівні досягнень. Україна має послідовно пройти обраним нею шляхом, визначеним більшістю українців під час Революції гідності на Майдані Незалежності, а згодом, за результатами історично важливих виборів 2014 року – започаткувати процес демократичних перетворень, економічної модернізації та забезпечення прав людини.

Звичайно, нині головним завданням відповідно до національних інтересів країни є відновлення територіальної цілісності й захист країни. Із цим погоджуються ЄС, НАТО і вся міжнародна спільнота.

Завдання, яке неможливо оминати увагою в майбутньому, – це нормалізація відносин з Російською Федерацією. В інтересах України владнання кризи на сході України завдяки переговорам, адже воєнним способом це зробити неможливо. Вважаю, що покінчивши із практикою минулих десятиліть, Україні слід відмовитися від селективної реалізації взятих на себе зобов'язань. Здійснення реформ є питанням довіри в очах українського суспільства та міжнародних партнерів. Усе це є також інтересом Європи.

Отже, якою має бути архітектура європейської безпеки майбутнього? Саме зміни в Україні, зовнішня агресія, якої зазнала країна, свідчать про те, що система європейської безпеки зазнає істотних викликів. Однак це зумовлено не тим, що базові принципи цієї системи нині не на часі, а тим, що деякі дійові особи грубо їх порушують. Потрібно якнайрішучіше виступати проти цього в межах ОБСЄ, Ради Європи, НАТО й інших міжнародних організацій.

Здійснення політики безпеки є насамперед завданням урядів, політичних еліт і відповідних фахівців. Однак, на мою думку, суспільство, в якому відбуваються глобалізаційні процеси, потребує більш структурованого сприйняття та функціонування системи безпеки, тобто її потрібно розуміти як таку, що поширюється на всіх учасників, разом з тим необхідно залучати до цих процесів нових дійових осіб – представників громадянського суспільства, неурядові організації й різні дослідницькі центри. Можливості останніх аналізувати ризики та надавати прогнози будуть необхідними й у майбутньому.

Необхідно усвідомлювати, що функціонування системи є основним інтересом усіх держав, і докласти максимум зусиль для унеможливлення відмінної від цього поведінки. Паралельно з цим необхідно зміцнювати відчуття спільності наших цінностей.

Сьогоднішня відкрита розмова була корисною і надала можливість озвучити і протилежні думки.

Угорщина вбачає в Україні партнера, співпраця і діалог з яким є важливими як з погляду розвитку міждержавних відносин, так і щодо питань економіки, культури та забезпечення прав національних меншин.

Закарпаття є регіоном, де перетинаються українські й угорські урядові, суспільні та ділові інтереси. І в непростий час, коли всі ми прагнемо ефективного вирішення спірних питань, буде доцільним сконцентруватися на спільних зусиллях щодо розвитку цієї території, адже вона є воротами України до Європи.

КАДРОВІ ПРОБЛЕМИ, КОРУПЦІЯ ТА СЕПАРАТИЗМ

Юрай БЕСКІД,

*експерт Інституту безпекових та оборонних досліджень
Міністерства оборони Словацької Республіки
(м. Братислава)*

Події в Криму, а також на сході України висвітлили проблеми у сфері національної безпеки, яким на урядовому рівні приділялося недостатньо уваги в контексті підготовки та відбору персоналу силових структур. В Україні виникла нагальна необхідність реформування силових структур і кадрових змін. На серйозності цієї проблеми наголосив голова Служби безпеки України (СБУ) Валентин Наливайченко, який з огляду на проблеми з лояльністю персоналу в Криму заявив, що під час перебування при владі В. Януковича в СБУ працювало близько 30 % осіб, нелояльних до української влади. Схожу ситуацію виявлено і в Міністерстві внутрішніх справ України. Тільки на Донбасі необхідно було замінити понад 20 тис. співробітників, які підтримували проросійські сепаратистські процеси в регіоні. Російська пропаганда та психологічний тиск зіграли свою роль і у випадку з добровольчим батальйоном спеціального призначення «Київ-2», який покинув зону АТО. Низький рівень патріотизму та лояльності виявлено і серед військових Збройних сил України, особливо під час розформування 51-ї механізованої бригади з м. Володимира-Волинського. Проблему із браком лояльних силових частин у зоні АТО допомагає вирішити 30 добровольчих батальйонів, які є частиною новосформованої Національної гвардії. Є очевидним, що попередні українські уряди не приділяли достатньої уваги тривалому впливу російських агентів на працівників силових структур і державних органів. *Наявність у спецслужбах та інших органах влади непатріотів держави є головною проблемою сфери безпеки України.* Її вирішенню має сприяти нещодавно прийнятий закон про люстрацію, метою якого є виведення з органів

влади непатріотично налаштованих чиновників, а також осіб, чия діяльність пов'язана з іноземними спецслужбами.

Не треба забувати про те, що Росія не припинить спроби впливу на державних посадовців і в інших регіонах України. Крім прямого вербування працівників і військових у силових міністерствах та відомствах до співпраці, будуть уміло використовуватися проросійські неурядові організації та політичні сили, які негативно впливатимуть на ситуацію в країні. Можна спрогнозувати тривале втручання та вплив на українську політику і створення конфліктних ситуацій між українськими політичними елітами. Тому *український сектор безпеки має бути готовий до небажаного впливу і сучасних невійськових загроз*. Це означає необхідність протистояння ідеологічному, дипломатичному, психологічному та економічному тиску і спеціальним операціям, які й надалі реалізовуватимуться для маніпулювання громадською думкою та дискредитування політичних лідерів, представників державних та регіональних адміністрацій, спрямовуватимуться на дестабілізацію регіонів і, зрештою, всього українського суспільства. Ми вже сьогодні бачимо наслідки впливу Росії, які спричинили погіршення ситуації у сфері національної безпеки як у регіонах, так і в державі загалом. У разі відсутності ефективної державної пропаганди та об'єктивного інформування суспільства українці будуть схильні вірити іноземній пропаганді і, таким чином, їх свідомість буде легко маніпулювати на користь іншої країни та її спецслужб.

Поліпшенню *ситуації щодо кадрової політики мають сприяти також підписаний Президентом України Антикорупційний закон і створення Антикорупційного бюро*. Водночас у майбутньому може бути скасовано положення про необхідність використання поліграфа/детектора брехні під час прийняття на роботу до Антикорупційного бюро, що зумовить певні проблеми. Зазначу також, що корупція в державних структурах України досягла значних розмірів. Це суттєво вплине на стан суспільства і *в разі нерезультативності антикорупційних реформ, що стане перешкодою для інтеграції в ЄС*.

У контексті забезпечення безпеки держави необхідно також підкреслити те, що серйозною загрозою для національної безпеки є невирішені соціальні, міжетнічні та релігійні розбіжності в українському суспільстві. За умов, коли зберігається штучно створена проблема із сепаратизмом на сході України, не варто забувати, що в Закарпатській області проживає понад 200 тис. представників угорської етнічної меншини. Останніми роками активізувалася діяльність неурядових організацій і політичних партій, які отримують підтримку з Угорщини, а особливо від *радикальної партії «Йоббік»*, діяльність якої спрямована на створення угорської національно-територіальної автономії в Прикарпатському окрузі Закарпатської області.

У регіоні також актуальною залишається проблема сепаратистських тенденцій серед закарпатських русинів, які з 1991 року намагаються отримати русинську автономію. Сучасні спроби активізувати русинський сепаратизм можна пов'язати з діяльністю лідера руху русинів Петра Гецько (самопроголошеного прем'єр-міністра Республіки Підкарпатська Русь), з-поміж найбільш «гучних» вчинків якого – звернення до російського президента В. Путіна із проханням здійснити «миротворчі операції в Закарпатській області з метою сприяння встановленню і визнанню Республіки Підкарпатська Русь».

За умов, коли угорська етнічна меншина в Закарпатті отримує підтримку та допомогу від Угорщини, цією можливістю також користуються представники русинських організацій. Сьогодні русини й угорці об'єднуються довкола спільної мети – *територіальної автономії*. Про це яскраво свідчить спільний Конгрес представників Всесвітньої ради угорців і Всесвітньої ради підкарпатських русинів, який відбувся 8 серпня 2014 року в м. Будапешті, під час якого учасники зустрічі домовилися *домогатися федерального статусу області*. Вони також звернулися до Європарламенту, урядів Угорщини та України з проханням визнати легітимними результати референдумів з 1991 року Центробіжні процеси в Закарпатті також посилюються на тлі масових протестів проти мобілізації чоловічого населення для участі в Антитерористичній операції в серпні 2014 року. Тоді представники русинського й угорського рухів заявили про небажання воювати на Донбасі.

Таким чином, вимоги русинів та угорців встановити угорську й русинську територіальну автономію український уряд може розглядати як прояви сепаратизму, що може знову поставити під загрозу цілісність України.

КРИЗА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Григорій ПЕРЕПЕЛИЦЯ,

*директор Інституту зовнішньої політики
Дипломатичної академії України при МЗС України*

Гібридна війна, розв'язана Росією проти України, стала результатом динамічних трансформацій системи міжнародних відносин у другому десятиріччі XXI ст. Суть цього процесу полягає в переході від однопольярної до багатопольярної системи міжнародних відносин.

Подібні трансформації розпочалися з фінансово-економічної кризи у США у 2008 р., яка набула глобального характеру. Унаслідок цієї кризи центр економічного зростання почав стрімко переміщуватися до Південно-Східної Азії, що спричинило послаблення впливу США

та Європи на світові економічні процеси. Така різка зміна глобального балансу економічного розвитку призвела до перегляду розстановки сил у світі. США почали стрімко втрачати світове лідерство, їх геополітичний вплив у світі різко зменшився. Трансатлантичні зв'язки США з Європою значно ослабли, понад те, виникли низка протиріч, що призвело до руйнації консолідації Заходу. Своєю чергою Європейський Союз почав претендувати на роль самостійного геополітичного гравця у світі, так і не досягнувши консенсусу щодо політики у відносинах з Росією.

Крім того, зміна геополітичного балансу призвела до перегляду сфер впливу у світі між новими і старими геополітичними центрами. Росія першою заявила про такі претензії на Мюнхенській конференції з питань безпеки у 2007 році, під час виступу на якій президент В. Путін риторично запитав: «Що таке однополярний світ? Як би не прикрашали цей термін, він, зрештою, означає на практиці тільки одне: це один центр влади, один центр сили, один центр ухвалення рішення. Це світ одного господаря, одного суверена. І це згубно не тільки для всіх, хто перебуває в межах цієї системи, а й для самого суверена, оскільки руйнує його ізсередини... Понад те окремі норми чи ледве не вся система права однієї держави, насамперед, звичайно, Сполучених Штатів, вийшла за свої національні межі у всіх сферах: і в економіці, і в політиці, і в гуманітарній сфері <...> На мою думку, процес розширення НАТО не має жодного стосунку до модернізації самого альянсу або до забезпечення безпеки в Європі. Навпаки, це серйозний провокуючий чинник, що знижує рівень взаємної довіри»⁶.

Таким чином, квінтесенцією нової зовнішньої політики В. Путіна є такі постулати. *По-перше*, однополярний світ вичерпав себе, має згубний характер дії, тому на зміну йому має прийти багатополярна система міжнародних відносин. *По-друге*, Сполучені Штати більше не мають права на світове лідерство. *По-третє*, США і НАТО втратили здатність забезпечувати безпеку Європи й надалі є провокативним (дестабілізуючим) чинником у Європі.

За цими ідеологічними постулатами проглядається чіткий намір Росії:

- кинути виклик світовому лідерству США та очолити боротьбу із глобальним американським домінуванням;
- утвердити багатополярний світ, у якому Росія має відігравати провідну роль як *great power*;

⁶ *То, що я действительно* думаю о проблемах международной безопасности: выступление Владимира Путина на Мюнхенской конференции по вопросам политики безопасности [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.polit.ru/dossie/2007/02/12/putinmunich.html>

- принизити й дискредитувати роль США і НАТО в забезпеченні міжнародної безпеки;
- відвоювати в Заході втрачені сфери впливу.

Реалізація цих намірів дасть Росії змогу утвердити себе як провідного архітектора нового світового порядку, обмежити геополітичний вплив Заходу, звузити сферу поширення європейської цивілізації та впровадження європейських демократичних цінностей, протиставивши їм власний цивілізаційний проект. Усе це, зрештою, призведе до значного розширення та посилення впливу Росії на світові міжнародні процеси. **Отже, Росія прагне не тільки бути однією з найбільш економічно потужних країн, а й перетворитися на провідну геополітичну потугу у світі.**

Таким чином, багатополарний світ надав Росії шанс переглянути результати «холодної війни» й повернути собі статус світової держави. Досягти подібного статусу у спосіб економічної конкуренції Росія не в змозі внаслідок своєї економічної відсталості. Їй також не вдалося досягти цієї мети у політико-дипломатичний спосіб. Спроби нав'язати Заходу Договір про європейську безпеку, ініційований експрезидентом РФ Д. Медведевим, який передбачав побудову двополосної регіональної системи безпеки в Європі, теж були невдалими.

Межі існуючого світового порядку (включно з міжнародним правом і структурами міжнародної безпеки) також не дозволяти Росії задовольнити її геополітичні амбіції. Як наслідок, не маючи відповідних економічних ресурсів і політичних інструментів для досягнення своєї стратегічної мети, Росія вирішила зруйнувати існуючу систему міжнародної безпеки й міжнародного права у спосіб розв'язання війни.

Ця війна має глобальний цивілізаційний, геополітичний та інформативний складники. Цивілізаційний вимір цієї війни обумовлюється тим, що у ХХІ ст. світова спільнота інтегрується на основі певних культурних цінностей, утворюючи великі цивілізаційні об'єднання. Така тенденція світового розвитку переводить боротьбу за геополітичне домінування у сферу цінностей, а цілями війни стає руйнація цивілізаційних цінностей противника й насадження йому власних.

Інша тенденція світового розвитку, характерна для ХХІ ст., полягає в переході людства від індустріального до постіндустріального суспільства, основною рисою якого є перенесення способу виробництва в інформаційну сферу, що, безумовно, змінює характер ведення війни. Головним завданням у такій війні є не руйнування економічного, демографічного чи воєнного потенціалу противника, а досягнення безпосереднього впливу на нього, тобто не пряме знищення противника, а його внутрішнє руйнування.

Мета війни не передбачає утворення фронтів зі значною концентрацією військ для здійснення широкомасштабних воєнних операцій у

фізичному середовищі, натомість її середовищем стає людська свідомість, інформаційний та кіберпростір. За таких умов війна втрачає свої фізичні параметри й перетворюється на війну сприйняття, або психологічну війну, яка ведеться в глобальному інформаційному просторі.

Основним елементом такої війни є технологія інформаційно-психологічного впливу на суспільну свідомість, що дає змогу забезпечити добровільне підкорення населення країни агресору та підтримку ним агресивного курсу ворожої країни. Глобальний характер такої війни обумовлюється тим, що вона ведеться в глобальному інформаційному просторі й дозволяє справити політичний вплив на всю світову спільноту – як на противників, так і на прихильників агресора, а також на нейтральне середовище та світову суспільну думку загалом.

В умовах інформаційного суспільства інформаційно-психологічний вплив вважається найбільш ефективним інструментом внутрішньої та зовнішньої політики, який надає унікальні за своєю вражаючою силою можливості для прихованого управління поведінкою противника та світовими процесами, маніпулювання ними у власних інтересах. Такий інформаційно-психологічний вплив російські науковці розглядають як війну, оскільки в ній застосовується насилля як примус⁷. Особливість застосування насилля в такій війні полягає в тому, що воно здійснюється у спосіб впливу інформації на психіку людини. **Отже, такий вплив фактично є насиллям над свідомістю людей.**

Іншою ознакою інформаційно-психологічного впливу як способу ведення війни вважається застосування інформаційної зброї, яка вбиває раціональну поведінку людей, що, власне, є процесом їх зомбування. Саме на насильницькому характері дій у процесі інформаційної війни акцентують увагу російські вчені, розглядаючи його як необхідну та обов'язкову ознаку війни в період відсутності відкритого збройного конфлікту. З огляду на це, вони вважають інформаційну війну явищем зовні мирного періоду міждержавного конфлікту, яке дозволяє вирішувати зовнішньополітичні завдання у сфері геополітичного протистояння, і розглядають її як особливий вид відносин між державами, за якого для розв'язання існуючих геополітичних протиріч застосовуються методи, засоби й технології силового впливу на інформаційну сферу цих держав⁸.

⁷ Манойло А. В. Информационно-психологическая война: факторы, определяющие формат современного вооруженного конфликта : мат. V Междунар. науч.-практ. конф. «Информационные технологии и безопасность», Киев, 2005 г. / А. В. Манойло. – К., 2005. – Вып. 8. – С. 73–80.

⁸ Стрельцов А. А. Обеспечение информационной безопасности России. Теоретические и методологические основы / А. А. Стрельцов. – М. : МЦНМО, 2002.; *Принципы*, касающиеся международной информационной безопасности. Проект / МИД РФ, 2000.

Таким чином, інформаційно-політичну війну розглядають як частину системи політичних відносин – сукупність усіх політичних конфліктів, у яких перевага надається різним видам інформаційно-психологічного насилля, яке втілюється у спеціальній організаційній формі таємних операцій з обов'язковим застосуванням інформаційної зброї⁹. Проте остання в геополітичному протистоянні доповнюється іншими видами й формами. Застосування інформаційної зброї є пріоритетним переважно в період латентної фази розвитку воєнно-політичного конфлікту, тобто в період відсутності відкритого збройного протистояння. Адже найбільшого ефекту й результативності у веденні війни можна досягти тільки в разі дотримання принципу комплексного застосування сил і засобів.

З огляду на цей принцип, інформаційно-психологічний вплив поєднується із засобами й елементами різних форм воєнно-політичного конфлікту: торговельної, партизанської, диверсійної, громадянської війни, воєнної окупації, тероризму із залученням державних і недержавних акторів. Таке поєднання різних елементів і форм ведення війни отримало назву «**гібридна війна**».

Гібридна війна є якісно новою формою війни, яка буде типовою в умовах ХХІ ст. При цьому її політична сутність залишиться незмінною, оскільки вона породжується політичними причинами й метою її розв'язання є подолання геополітичних протиріч щодо влади або геополітичного домінування в регіоні чи світі, або маніпулювання основними тенденціями у світовій політиці. Таким чином, гібридні війни стають явищем у сфері міжнародних відносин, формою міжнародного конфлікту, який виникає в результаті зіткнення інтересів різноспрямованих геополітичних центрів сили з метою розв'язання протиріч, що формуються в боротьбі за перерозподіл сфер впливу та їх роль і місце в ієрархічній системі міжнародних відносин.

Гібридні війни можна інтерпретувати як відсутність порядку на території конфлікту поряд з гнучкістю його основних акторів. Франк Хоффман, один з авторів концепції гібридних воєн, характеризує їх як «повний арсенал різних видів бойових дій, включаючи конвенціональні можливості, іррегулярну тактику і формування; терористичні акти, безладне насильство і кримінальні безлади»¹⁰. Гібридні війни можуть вестися як державою, так і різними недержавними акторами. Натан Фрейер із Центру стратегічних і міжнародних досліджень, який також

⁹ *Манойло А. В.* Информационно-психологическая война: факторы, определяющие формат современного вооруженного конфликта : мат. V Междунар. науч.-практ. конф. «Информационные технологии и безопасность», Киев, 2005 г. / А. В. Манойло. – К., 2005. – Вып. 8. – С. 76.

¹⁰ *Hoffman Frank G.* Future Threats and Strategic Thinking / Frank G. Hoffman // Infinity Journal. – 2011. – № 4. – P. 17.

є одним з авторів терміна «гібридна війна», вважає, що в майбутньому США зіткнуться з чотирма видами загроз – традиційною війною, іррегулярною війною, катастрофічним тероризмом і підривною діяльністю. За версією Фрейера, гібридна загроза виникає в разі використання будь-яким актором двох або більше форм зазначених конфліктів.

Згідно з теорією Хоффмана визначення гібридної війни ґрунтується на відповідях на п'ять запитань, кожне з яких містить відмінні елементи.

- **Модальність проти структури:** визначення поняття гібридної війни має фокусуватися на методах противника щодо ведення бою чи на його структурі (комбінації держав, недержавних акторів, іноземних бойовиків)?

- **Одночасність:** сили використовують одночасно чотири різні режими конфлікту чи демонструють здатність використовувати їх під час кампанії?

- **Злиття:** сили мають об'єднувати різні підрозділи регулярних і нерегулярних формувань на арені бойових дій чи вони повинні змішувати різні режими конфлікту? Наскільки великою є потреба в координації та на якому рівні є ведення війни?

- **Комплексність:** актор має поєднувати всі чотири режими чи трьох із чотирьох достатньо для ведення гібридної війни?

- **Злочинність:** навмисний вибір режиму конфлікту є злочином чи лише джерелом доходу або способом підтримки бандформувань?¹¹

Держава, яка розв'язує гібридну війну, укладає угоду з недержавними виконавцями – бойовиками, групами місцевого населення, організаціями, зв'язок з якими формально заперечується. На них покладаються функції, які для самої держави є неприпустимим з огляду на зобов'язання дотримуватися положень Женевської та Гаазької конвенцій про закони ведення сухопутної війни, а також домовленостей з іншими країнами. Отже, всю «брудну роботу» можна перекласти на плечі недержавних формувань¹².

Таким чином, розв'язавши гібридну війну проти Заходу в глобальному масштабі, Росія поставила за мету зруйнувати існуючий світовий порядок і досягти в міжнародному середовищі стану світового хаосу, генеруючи який, вона зможе впливати на глобальні процеси. Для Європи це означає руйнацію існуючої архітектури безпеки, дискредитацію таких її основних структур, як НАТО, ЄС та ОБСЄ, а також Гельсінського процесу щодо непорушності кордонів та державного суверенітету, ООН і статуту цієї організації. Причетними до гібридної

¹¹ *Hoffman Frank G.* Hybrid vs. compound war / Frank G. Hoffman // *Armed Forces Journal*. – 2009. – October [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://armedforcesjournal.com/2009/10/4198658>

¹² *Гибридная война Путина* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://кпе.com.ua/9-glavnyj-razdel/1235-gibridnaya-vojna-putina.html>

війни опинилися і країни Вишеградської групи, насамперед Чехія та Угорщина, які демонструють досить амбівалентну позицію в оцінюванні російської воєнної агресії проти України.

Вибір саме такої форми війни пояснюється тим, що вона надає Росії значні переваги порівняно із застосуванням класичних форм попередніх століть. **По-перше**, для досягнення глобальних цілей необхідні глобальні ресурси, яких Росія не має. В умовах гібридної війни це не обов'язково, оскільки відсутня потреба у значних економічних та воєнних затратах. У гібридній війні перевага полягає в силовому балансі, і диспаритет не має вирішального значення, оскільки така війна є формою асиметричного конфлікту. Таким чином, саме у спосіб гібридної війни Росія може компенсувати свою економічну й технічну відсталість і знівелювати значну перевагу Заходу в економічному та воєнному потенціалі.

По-друге, гібридна війна не обмежена міжнародними конвенціями та правилами ведення війни згідно з міжнародним правом. Вона не має чітко означеного початку й кінця. Гібридній війні не властиві воєнні фронти, чисельні армії та масштабні воєнні операції, оскільки вона ведеться переважно у віртуальній сфері, а об'єктом цієї війни є суспільна свідомість, розум. Такі гібридні війни спрямовані на створення хаосу на території противника, суспільного хаосу серед його населення, управлінського хаосу в системі державного та військового управління. У цій ситуації застосування воєнної сили зводиться до необхідного мінімуму, оскільки агресор має змогу використовувати цивільне населення та збройні сили країни-жертви на шкоду її власному уряду. За регулярними військами залишається тільки завдання захоплення території, встановлення окупаційної влади та придушення локального спротиву. Ведення таких гібридних воєн планується починати й завершувати на території противника серед його населення.

Таким чином, обравши гібридну війну як політику відновлення статусу світової держави та скориставшись зазначеними тенденціями в системі міжнародних відносин, Росія розгорнула новий геополітичний наступ на Європу з метою закріпити за собою ту частину простору Східної Європи, яка не охоплена членством у ЄС і НАТО. Центральне положення в цьому просторі посідає Україна. Таке геополітичне положення є досить небезпечним для України та її державного суверенітету, оскільки згідно із законами геополітики серединні (центрові) держави, затиснуті між двома більш потужними геополітичними полюсами, що конкурують за контроль над геополітичним простором, мають тенденцію до фрагментації. Під час такої боротьби конкуруючі сили знищують буферні зони, захоплюючи та інкорпоруєчи територію серединних держав. Знищивши буферні зони, ці центри (окраїнні держави) вступають у конфлікт, унаслідок якого один з них отримує

перемогу, або виникає патова ситуація. Остання призводить до обопільного виснаження таких держав і послаблення їх впливу на залежні від них країни¹³.

Перебуваючи буферною зоною, затиснута між Сходом і Заходом, Україна зіткнулася з реальною загрозою втрати свого державного суверенітету й територіальної цілісності. Від битви за Україну залежатиме кінцевий результат цієї боротьби, оскільки її приєднання до європейського чи російського геополітичного простору визначатиме подальше розширення сфери геополітичного домінування на Захід чи на Схід. Приєднавши Україну, Росія може з цієї стратегічної позиції розширювати свій подальший геополітичний поступ на Центральну Європу й нав'язувати власну нормативну силу Західній Європі. Таким чином, перед Росією В. Путіна відкривається історичний шанс здійснити «геополітичний кидок» у Європу, як це зробив Радянський Союз у 1944–1945 рр., змінити баланс сили у відносинах із Заходом та переструктурувати весь геополітичний простір Європи на свою користь, переглянути результати «холодної війни» і повернути собі статус домінуючого геополітичного центру в Європі та Євразії. Вирішальною подією цієї геополітичної битви у 2013 р. став Вільнюський саміт Східного партнерства (29 листопада 2013 р.), на якому В. Путін завдав нищівної поразки Європейському Союзу. Проте наслідки цієї геополітичної перемоги над Заходом виявилися не надто втішними для Росії, оскільки стратегічний плацдарм під назвою Україна виявився не таким стабільним і надійним, як передбачав президент РФ.

Український внутрішньополітичний ґрунт, який так інтенсивно вдобрювала Росія своєю інформаційною, культурною, релігійною, політичною та економічною експансією, виявився не цілком придатним для побудови на ньому російського геостратегічного плацдарму. Водночас, не закріпившись на цьому стратегічному плацдармі, Росія не має шансів досягти своїх цілей у відносинах із Європою.

Отже, вибудовуючи стратегію в геополітичному трикутнику РФ – Україна – ЄС, В. Путін планував вирішити низку стратегічних завдань щодо України по лінії відносин і з офіційним Брюсселем, і з офіційним Києвом. Головними серед цих зовнішньополітичних завдань Росії у відносинах з ЄС були:

- дискредитація України в міжнародному середовищі, насамперед в очах США та ЄС, щодо її недієздатності як держави;
- ізоляція України та режиму В. Януковича з боку Заходу;
- недопущення підписання Угоди про асоціацію та зону поглибленої вільної торгівлі між Україною та ЄС.

¹³ *Collins R. Weberian Sociological Theory / R. Collins. – New York : Cambridge University Press, 1986. – P. 187–191.*

По лінії відносин з офіційним Києвом Росія ставила перед собою такі стратегічні завдання геополітичного характеру:

- не допустити підписання В. Януковичем Угоди про асоціацію з ЄС;
- гомогенізувати політичний режим в Україні з російським авторитарним режимом;
- гомогенізувати українське суспільство з російським цивілізаційним простором, перетворивши його на малоросійський соціум;
- позбавити Україну економічних ресурсів і відповідної мотивації, необхідної для реалізації європейського інтеграційного курсу;
- позбавити Україну економічної незалежності, розірвавши торговельно-економічні зв'язки з Росією та закривши російський ринок для українських товаровиробників;
- створити систему прямого управління внутрішньополітичними та економічними процесами в Україні.

Усі ці завдання підпорядковані і внутрішнім, і зовнішнім життєво важливим інтересам Росії. Головний внутрішній інтерес Росії полягає в необхідності збереження та закріплення пострадянської авторитарної моделі розвитку, яка базується на авторитаризмі персоналізованої влади й патерналізмі суспільства. Життєздатність такої моделі заснована на експлуатації природних надр і рудиментів старої радянської економіки, 25-річний ресурс якої майже вичерпався, а також на стереотипах радянсько-російської суспільної свідомості. Незважаючи на багатство природних та енергетичних ресурсів, економічний і демографічний потенціал Росії вичерпується. Включення України в російські імперські та геополітичні проекти надає додатковий ресурс для збереження такої моделі розвитку Росії. Відомий російський політолог Лілія Шевцова зазначає: Державність стає найважливішим ресурсом російської влади. А тому стає зрозумілим, наскільки важлива роль України у відтворенні нашого самодержавства. Україна для Кремля зовсім не міжнародний суб'єкт. Україна – чинник внутрішньої стійкості Росії¹⁴.

У зовнішньополітичному контексті в умовах глобалізації, цивілізаційних розломів і формування багатопольярного світу основним життєво важливим інтересом для Росії є досягнення статусу світової держави, одного з головних центрів глобального впливу. З урахуванням сучасних глобальних трансформацій Росія у форматі національної держави не здатна досягнути такого статусу. Тому не випадково В. Путін намагається представляти Росію як державу-цивілізацію. Проте

¹⁴ *Шевцова Лілія*. Майдан – вызов для Украины, России и Запада / Лілія Шевцова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ji-magazine.lviv.ua/dyskusija/2013/Shevtsova_Liliya_Majdan_vyzov.htm

для такого статусу в Росії не вистачає критичної геополітичної маси, наростити яку вона може тільки завдяки приєднанню України до т.зв. російського цивілізаційного простору у формі таких проектів, як «руський мир» та Євразійський Союз.

Висунувши такий цивілізаційний геополітичний проект, Росія кинула виклик Заходу, нав'язуючи Європі власні авторитарні цінності. Боротьба Кремля за Україну, – зазначає Л. Шевцова, – засвідчила, що російська влада не збирається обмежуватися лише риторикою, вона володіє певним ресурсом для просування витягнутої з комори державності¹⁵. Таке намагання завоювати український геополітичний плацдарм надасть Росії можливість переглянути баланс інтересів у Європі, що склався після закінчення «холодної війни» та знівелювати асиметрію в розстановці сил на Європейському континенті.

Звісно, що за економічним, демографічним та військовим потенціалом Росія й надалі поступатиметься Заходу. Співвідношення в економічних потенціалах між ЄС та РФ становить 10:1, а між Заходом та РФ – 20:1, щодо населення – 5:1. Проте геополітичний вакуум, який виник у результаті ослаблення Заходу та перспективи приєднання України до Росії дозволяє останній суттєво знівелювати цей дисбаланс та посилити свій вплив на Європу. Ця логіка, як зазначає директор Московського центру Карнегі Дмитро Тренін, спонукала Москву виступити з ідеєю бінарної конструкції «Велика Європа», яка має складатися з ЄС та Євразійського Союзу. «Оскільки Росія має намір будувати власний інтеграційний простір, Європейському Союзу необхідно вирішити, в чому полягають його інтереси до цього проекту, і розробити стратегію щодо Євразійського Союзу»¹⁶. Відносини з країнами пострадянського простору Європейський Союз має переводити на рівень відносин з Євразійським Союзом. У такий спосіб Росія намагається знівелювати зовнішньополітичну суб'єктність пострадянських країн, у т.ч. України.

Використання принципів ведення гібридної війни, таких як мольдальність, злиття, одночасність і комплексність, не тільки створює ситуацію суспільного та управлінського хаосу, а й призводить до нездатності адекватно сприймати противника, усвідомлювати, хто є стороною, що воює – цивільне населення, власні громадяни чи іноземні війська? У такій ситуації зникає межа між цивільним населенням та ворожими військами, оскільки принцип злиття передбачає спільне

¹⁵ *Шевцова Лилия*. Майдан – вызов для Украины, России и Запада / Лилия Шевцова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ji-magazine.lviv.ua/diskusija/2013/Shevtsova_Liliya_Majdan_vyzov.htm

¹⁶ *Тренін Дмитрий*. Прагматичный подход к отношениям ЕС и РФ / Дмитрий Тренін [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://carnegieendowment.org/files/Article_EU_Russ_Trenin_Rus2014.pdf

використання цивільного населення та регулярних військ. Принципи гібридної війни стирають межу між мирним періодом розвитку конфлікту і стадією його відкритої збройної ескалації, коли неможливо відрізнити стан миру від стану війни, коли остання починає сприйматися як перманентний мир, а безпосередньо війна, навпаки, – як стан нестійкого миру. Таке неадекватне сприйняття гібридної війни породжує низку міфів і стереотипів на урядовому й міжнародному рівні, що значно ускладнює завдання протидії засобам ведення такої війни агресором.

Перший міф – війни не існує, а є тероризм на Донбасі. Тобто нав'язується хибне сприйняття реальності, коли Україна має справу не з російським воєнним агресором, а з терористами, які займаються підривною діяльністю на Донбасі. Таким чином, береться до уваги тільки один з елементів гібридної війни – терористичні дії, при цьому не звертається увага на інші компоненти цієї війни. Відповідно до такого сприйняття воєнно-політичне керівництво замість організації оборони країни та надання відсічі агресії запроваджує антитерористичну операцію (АТО) і вважає, що бореться з терористами. Очевидно, що така фабула була покликана залучити на допомогу міжнародне співтовариство, оскільки боротьбу з тероризмом останні 15 років розглядали як основну загрозу міжнародній безпеці.

Далі за логікою: якщо війни немає, то немає й агресора. Така логіка дає Росії можливість позиціонувати себе не як агресора чи сторону, що воює, а як посередника чи країни, яка не має жодного стосунку до цієї війни, представляти війну як внутрішній конфлікт в Україні. Якщо немає агресора, то немає й жертви агресії. А якщо немає жертви агресії, то немає і юридичних підстав для того, щоб надавати Україні військову допомогу з боку міжнародного співтовариства.

Другий міф – ми не маємо ворогів, або жодну країну ми не сприймаємо як ворога. Цей міф зумовлений нездатністю правильно ідентифікувати противника в гібридній війні. «Хто ворог і проти кого ми воюємо?» Це питання визнання ворога є першочерговим в оцінюванні війни. На офіційному рівні Україна не визнає Росію ворогом, адже це означатиме, що сусідня країна розв'язала проти нас широкомасштабну війну. З огляду на це, зручніше вважати ворогом терористичні організації ЛНР і ДНР, з якими ведуться переговори та укладаються двосторонні й тристоронні угоди. Насправді ж ворогом України є Росія, адже вона в цій війні прагне знищити Україну як незалежну і суверенну державу та українців як націю. Кого Росія вважає своїм ворогом у цьому протистоянні? Як не дивно, не Україну як територію, яку вона іменує «Новоросією», адже Росія вважає цю територію своєю «исконно русскої землей», а українську державу; не населення України, яке в Росії вважають «малоросами» – частиною «русского мира», а українську на-

цію. Для Росії головним ворогом у цій гібридній війні є європейська цивілізація з її демократичними цінностями, ідеологією, культурою та демократичною незалежною системою.

Отже, Україна має закликати Європу та Захід не тільки посилити економічні санкції проти Росії, а й сформувати міжнародну антипутінську коаліцію. Тільки в такому разі можна ефективно протистояти російській гібридній війні.

Третій міф – конфлікт із Росією неможливо вирішити воєнним способом, миру можна досягти тільки у політико-дипломатичний спосіб. Проте цей конфлікт не може бути вирішений за допомогою лише дипломатичних засобів, оскільки в будь-якій війні вирішальна роль належить воєнним засобам – збройним силам, а дипломатія за цих умов відіграє допоміжну роль, закріплюючи здобутки, отримані завдяки застосуванню воєнних засобів. Для відсічі російській воєнній агресії необхідно застосовувати комплекс заходів, які поєднують і «жорстку», і «м'яку» силу. Цього потребує сама природа гібридної війни.

Четвертий міф – нову систему європейської безпеки неможливо побудувати без участі Росії. Нова система європейської безпеки може бути побудована тільки після нанесення Росії нищівної поразки в гібридній війні, яку вона розв'язала проти України. Європейська історія свідчить, що системи європейської безпеки утворилися тільки після закінчення воєн. Так, Вестфальська система сформувалася після закінчення Тридцятирічної війни та підписання Вестфальського мирного договору в 1648 році; Віденська система – після розгрому Наполеона; Версальсько-Вашингтонська система – після розгрому Німеччини та закінчення Першої світової війни; Ялтинсько-Потсдамська система – після закінчення Другої світової війни. Очевидно, що **нова система безпеки в Європі має утворитися після розгрому путінської Росії та укладення нового міжнародного договору.**

РОЛЬ ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ В БЕЗПЕКОВІЙ ПОЛІТИЦІ УКРАЇНИ

Володимир ГУЛИМА,
*представник Центру дослідження проблем регіонального
і міжнародного співробітництва»*

Анексія Криму Російською Федерацією та інспіровані нею трагічні події на сході України засвідчили, що внаслідок багаторічних зловживань поняттями багатовекторності й позаблоковості Україна не спроможна самостійно забезпечити власну безпеку і змушена вдаватися до використання будь-яких можливостей заради зміцнення національної обороноздатності.

Найліпшою та найбільш ефективною можливістю в цьому контексті, безумовно, є якнайшвидше визначення і посідання власного місця в системі колективної безпеки. З огляду на географічне положення України цей вибір є не дуже широким і має лише дві опції: приєднання до Організації договору про колективну безпеку (ОДКБ) або до Організації Північноатлантичного договору (НАТО).

З цілком зрозумілих причин у сучасних реаліях єдиною прийнятною системою колективної безпеки для України є НАТО, проте відкрите і широке пропагування євроатлантичних прагнень нашої країни виглядає сьогодні не зовсім доцільним через недостатню готовність до такого кроку як значної частини українського суспільства, так і потенційних партнерів по НАТО, а також через те, що подібна риторика залишатиметься відчутним подразником для Кремля.

У такій ситуації оптимальним вибором для України могла б стати більш широка співпраця з Вишеградською групою, яка через відсутність формально-інституційної структури не має статусу військово-політичного блоку, проте як форма регіонального співробітництва органічно функціонує всередині ЄС і НАТО. Формат В4 міг би стати для України зручним та ефективним інструментом досягнення стандартів НАТО й заповнення вакууму зовнішньої безпеки без акцентування уваги на євроатлантичних прагненнях та, за необхідності, із збереженням формально позаблокового статусу.

До грудня 2013 р. Київ традиційно покладався на країни Вишеградської четвірки як на надійних союзників у вирішенні своїх ключових зовнішньополітичних питань у Європі. Перші непорозуміння у відносинах України з В4 виявилися під час Майдану, коли у Польщі та Чехії відбувалися акції на підтримку України, а в Словаччині й Угорщині тривали дискусії про «бандеро-фашистів на Майдані» і «легітимність влади Януковича». Після анексії Криму та вторгнення російських збройних сил на територію східних областей України наявність проблем у відносинах з країнами В4 стала більш очевидною.

Щодо існування розбіжностей у позиціях глав урядів країн В4 стосовно кризової ситуації в Україні не залишилося жодних сумнівів після Глобального форуму з питань безпеки у м. Братиславі (*Global Security Forum 2014*, 14–16 травня). Прем'єр-міністр Республіки Польща Дональд Туск під час дискусій назвав агресивну політику Кремля головним, важливішим, ніж фінансова криза, викликом для Європи, запрошуючи дотримуватися союзницьких зобов'язань і відмовитися від вузьких національних інтересів на користь вищих цінностей. Глава уряду Угорщини Віктор Орбан висловив заперечення з цього приводу. Заклик також не підтримали прем'єр-міністр Словаччини Роберт Фіко та глава уряду Чехії Богуслав Сobotка, які виступили проти санкцій щодо Росії.

Саміт НАТО 4–5 вересня 2014 р. у м. Ньюпорті (Уельс) та дискусія на саміті Євросоюзу щодо запровадження третьої хвилі санкцій проти Росії 29 серпня 2014 р. підтвердили поглиблення кризи всередині В4 щодо формулювання спільної позиції, внаслідок чого партнерам не вдалося досягти єдності в оцінках причин і природи конфлікту між Росією та Україною. Чехія, Словаччина й Угорщина, з огляду на національні економічні інтереси, не схвалили дії НАТО та ЄС, які, на їхній погляд, могли б сприяти зростанню напруження між Заходом і Росією.

На тлі єдності, властивої країнам В4 напередодні саміту НАТО 2012 р. у м. Чикаго з визначення загроз на східному фланзі Альянсу, сучасна ситуація була трактована як свідчення істотного розколу всередині Вишеградської групи. Позиції Польщі у сфері відносин з Москвою отримали більшу підтримку в країнах Балтії та в Румунії, ніж у столицях «стратегічних партнерів», якими країни В4 залишаються відповідно до «Пріоритетів закордонної політики Польщі».

Однією з причин «самотності» Варшави у В4 називають те, що всупереч офіційним деклараціям і документам вона не вважає Вишеградську співпрацю пріоритетом своєї зовнішньої політики.

Утім, основні причини протиріч у В4 можуть бути набагато глибшими. Зокрема, польські експерти пов'язують їх з вичерпанням усіх проблем, для вирішення яких свого часу ця група була заснована. Польща, Словаччина, Чехія й Угорщина стали членами Європейського Союзу й НАТО, внутрішня інтеграція, зокрема економічна, успішно відбувається в межах ЄС, а єдність у обстоюванні питань т.зв. східної політики, ставлення до євро, спільні інтереси всередині Євросоюзу стали неактуальними через певні розбіжності вузьконаціональних інтересів.

Суперечності в оцінках небезпеки, якою для країн Центральної і Східної Європи є конфлікт на сході України, та розбіжності в очікуваннях від дій ЄС і НАТО в цій ситуації призвели до ускладнення розуміння імовірних напрямів співпраці України з країнами Вишеградської групи у сфері безпеки й оборони.

Водночас історія В4 має оптимістичний приклад, коли після кризи 1993–1998 рр. (що була пов'язана з розпадом Чехословаччини та орієнтацією глави уряду Словаччини Володимира Мечіара на РФ) країни об'єднання знайшли сили для відновлення консолідації і досягли основної мети – вступу всіх чотирьох країн до ЄС (2004 р.) та допомоги Словаччині у вступі до НАТО (2004 р.; Польща, Чехія й Угорщина є членами НАТО з 1999 р.). Тоді поштовхом став прихід до влади в Братиславі проєвропейського уряду Міколаша Дзурінди.

Сьогодні новим імпульсом розвитку В4 могло б стати співробітництво у сфері регіональної безпеки. Зокрема, під час Глобального форуму з питань безпеки у м. Братиславі (14–16 травня 2014 р.) прем'єр-

міністри Угорщини та Чеської Республіки Віктор Орбан і Богуслав Сobotка висловилися за необхідність забезпечення військових гарантій безпеки регіону у спосіб створення Вишеградської бойової групи.

Вирішення організаційних питань з формування спільної бойової тактичної групи ЄС (ВБтГр ЄС) є одним з основних пріоритетів військового співробітництва країн Вишеградської четвірки. Починаючи з 1 січня 2016 р. тринадцять ВБтГр ЄС має бути готова за 10–15 днів зайняти райони призначення в будь-якому регіоні світу (до 6 тис. км від Брюсселя) та діяти без сторонньої допомоги протягом 1–4 місяців.

Проблемними питаннями для країн В4 залишаються виділення в інтересах ВБтГр ЄС підрозділів армійської авіації й тактичної медичної евакуації *MEDEVAC*, а також забезпечення стратегічних авіаційних транспортних перевезень.

Якщо певні проблеми із забезпеченням боєздатності не можна вирішити за рахунок власних можливостей, країни В4 мають право запросити до участі у формуванні бойової тактичної групи країни-партнери. Так, 17 квітня 2013 р. на зустрічі НГШ В4 у м. Сопоті (Польща) Україна отримала запрошення до участі у створенні ВБтГр ЄС, очевидно, як країна-партнер, яка здатна найбільш ефективно забезпечити стратегічні авіаційні транспортні перевезення ВБтГр.

Водночас розбіжності в оцінюванні країнами В4 причин гострої ситуації на сході України, очевидно, потребують відповіді на важливі питання: *Чи буде спроможна Вишеградська бойова тактична група ЄС виконати завдання із забезпечення безпеки на східному фланзі Європейського Союзу? Чи залишається актуальним запрошення Україні до участі у формуванні ВБтГр, чи воно потребуватиме додаткового підтвердження?*

Можливо, як свого часу у Словаччині, поява в Україні проєвропейської влади також могла б стати поштовхом для чергового зростання ролі В4 в Європі? Крім того, поглиблення співпраці В4 з Україною могло б забезпечити не тільки суспільно-політичні, а й вагомими практичними перевагами.

Завдяки військово-транспортній авіації України країни В4 зможуть ефективно вирішити одну з основних проблем формування ВБтГр ЄС, оскільки саме українські засоби транспортної авіації найбільш пристосовані для перекидання військової техніки й озброєння радянських зразків, які продовжують експлуатуватися збройними силами В4.

Крім того, Україна може долучитися до військово-технічного співробітництва в межах В4 щодо розроблення та виробництва колісних і гусеничних бронетранспортерів, боєприпасів середнього та великого калібрів, а також систем автоматизованого управління полем бою й індивідуального комплексу солдата ХХІ ст.

Подібній співпраці може сприяти реалізація деяких місцевих ініціатив в Україні. Наприклад, у жовтні Львівська обласна державна адміністрація звернулася до Кабінету Міністрів із клопотанням перенести підприємства оборонного комплексу «Луганський патронний завод» та «Державна акціонерна холдингова компанія «Топаз» на виробничу базу львівських заводів «Лорта» і «Полярон».

Перспективною для поглиблення співпраці у форматі Україна – В4 може стати організація площадок для вивчення українського досвіду ведення гібридної війни.

Наприклад, доктор економічних наук Олександр Рябенко (м. Дніпропетровськ) вважає, що події на сході України є тільки першим досвідом нового типу війни, тому країна, яка першою почне готувати озброєння, технічну базу, інформаційні технології, особовий склад армії для ведення такої війни, не тільки здобуде перемогу, а й у найближчій перспективі зможе постачати на зовнішній ринок свій досвід, втілений у новітні розробки протистояння новітній війні. Такою рушійною силою може стати В4 у співробітництві з Україною.

Своєю чергою директор військових програм Українського центру економічних та політичних досліджень ім. О. Разумкова Микола Сунгуровський вважає, що намагання змодельювати образ сектору регіональної безпеки під сучасну гібридну війну є неправильним. На його думку, в такий спосіб ми створюватимемо силові структури, що будуть налаштовані на війну минулого. У теперішній війні найбільш вразливою є інформаційна сфера, натомість у майбутньому такою може стати зовсім інша сфера. Отже, поглиблення співпраці України з В4 щодо широких консультацій та досліджень імовірних чинників дестабілізації регіональної і міжнародної безпеки, виявлення нового інструментарію майбутніх війн може стати запорукою безпеки у середньостроковій перспективі в регіоні ЦСЄ.

Подальший розвиток багатосторонньої співпраці України та країн В4 залежатиме насамперед від послідовності політичного курсу нашої країни, наявності політичної волі української влади і фінансування, а також здатності вітчизняної дипломатичної служби скористатися ефективним інструментом інтеграції в європейську і євроатлантичну спільноти, нейтралізації ворожих прагнень на теренах ЦСЄ тощо.

Водночас успішність й ефективність співпраці України з В4 значною мірою залежатиме від того, чи вдасться країнам Вишеградської четвірки повернутися до неухильного дотримання одного з головних постулатів Європейського Союзу – здійснення спільної зовнішньої та безпекової політики – і тим самим нівелювати негативні для України тенденції всередині Вишеградської групи й досягти єдності в оцінюванні сучасних викликів і загроз у безпековій сфері.

У 2008 р. Україна не наважилася на рішучий захист Грузії, а у 2014 р. втратила Автономну Республіку Крим та опинилася перед небезпекою появи на своїй території замороженого конфлікту. На жаль, у такий сумний спосіб Україна переконалася в справедливості вислову сера Уїнстона Черчилля про те, що «за безпеку необхідно платити, а за її відсутність – розплачуватися».

ПОДВІЙНЕ ГРОМАДЯНСТВО: РЕАЛЬНІ ЧИ ВДАВАНІ ЗАГРОЗИ ДЛЯ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ?

Світлана МІТРЯЄВА,

*директор Регіонального філіалу Національного
інституту стратегічних досліджень в м. Ужгороді,
заслужений діяч науки і техніки України*

Мирослава ЛЕНДЬБЕЛ,

*директор Інституту Центральної Європи
Ужгородського національного університету*

Коли країна перебуває у стані війни, звичне для Європи явище подвійного громадянства стає загрозою для держави. У цьому могла пересвідчитися й Україна: з одного боку, Росія висловлює турботу про безпеку російських громадян, з іншого – в подіях у Криму та на сході беруть участь громадяни, які мають два паспорти. Чи може дивувати така ситуація? Ще багато років тому експерти й аналітики попереджали про виклики та загрози, пов'язані з інститутом біпатризму (множинного громадянства): набуття лояльності до іншої країни разом з отриманням її паспорта, виконання публічних функцій в Україні носями громадянства інших держав, формування сприятливого тла для розвитку сепаратизму. І цілком природною є вкрай негативна реакція суспільства, коли воно дізнається про іноземне громадянство можливо-владців і чиновників (нагадаємо тільки про два публічні скандали, пов'язані з особами з оточення Януковича, – надання ізраїльського громадянства экс-міністру енергетики Е. Ставицькому та сербського – бізнесмену С. Курченку).

Насамперед необхідно наголосити: відповідно до норм міжнародного права держави можуть обрати політику запобігання множинному громадянству чи навіть заборонити його або, навпаки, визнати. Цей вибір зумовлений їх географічним розташуванням, історико-культурними особливостями, демографічною структурою населення.

У Європі є держави, які дозволяють множинне громадянство (наприклад Іспанія, Франція, що підтримують зв'язки з населенням держав-колишніх колоній, укладаючи при цьому двосторонні угоди). Інші країни (наприклад Вірменія, Литва, Румунія, Угорщина, Фінлян-

дія, Швеція) дозволяють множинне громадянство за певних умов: там цей статус здебільшого отримують особи етнічного походження, яке асоціюється з «материнською державою», тобто представники діаспори.

Водночас є низка суспільств (наприклад Австрія, Данія, Німеччина, Білорусь, Росія), у яких множинне громадянство не визнається. Умовою отримання громадянства зазначених країн є не тільки декларація про відмову від громадянства іншої країни, а й надання відповідних документів, які підтверджують це.

Практика багатьох країн свідчить, що множинне громадянство є звичним явищем, зокрема якщо батьки особи походять з різних країн, сама особа проживає в колишній колонії певної метрополії чи взагалі є «громадянином Всесвіту».

Водночас, крім суто ліберальних і економічних аргументів на користь такого статусу – ухиляння від сплати податків у «міноритарній» державі, користування правами щодо працевлаштування, здобуття освіти, вільного пересування, – слід пам'ятати про спокусу ухиляння від виконання військового обов'язку в країні постійного проживання. Це було продемонстровано влітку 2014 р., наприклад на Закарпатті та Буковині, де чоловіки призовного віку використовували статус іноземного громадянина, щоб перечекати хвилю мобілізації в Україні в сусідніх державах. Ще більша загроза полягає в тому, що, володіючи іноземним паспортом, можна переховуватися від відповідальності за злочини, скоєні на території однієї держави, в інших країнах.

Однак, якщо країна перебуває у стані воєнного конфлікту з одним сусідом, а на протилежних прикордонних територіях лунають подекуди інспіровані ззовні сепаратистські заяви, звичне для Європи явище біпатризму набуває іншого звучання. Дані про факти шпигунства змушують замислитися і про можливість співпраці громадян інших країн зі спецслужбами цих країн.

Навіть якщо вважати таку ймовірність неістотною або ж змиритися з фактом, що шпигунство «не має національного забарвлення», постає питання вибору лояльності особами, які присягали на вірність двом державам. Тим більше, що досвід Криму і Донбасу свідчить: «референдумна демократія» може використовуватися для формування квазидержавних утворень для «захисту» етнічних неукраїнців або неукраїномовних громадян.

Сьогодні в нашій державі інститут громадянства регулюється Законом України «Про громадянство України» в редакції від 18 січня 2001 р., який, незважаючи на фіксацію принципу «єдиного громадянства», не містить норми про неприпустимість випадків множинного громадянства.

Зауважимо, що положення про єдине громадянство з'явилося в законодавстві України внаслідок запозичення із законодавства СРСР, у якому це явище було пов'язане з його федеративним устроєм, а не із зовнішнім чинником – громадянством іноземної держави. Тобто, якщо українець отримав громадянство іншої держави, то у правових відносинах з Україною він визнається лише її громадянином, що означає не заборону подвійного громадянства, а його невизнання. Водночас добровільне набуття повнолітньою особою громадянства іншої країни є підставою для втрати українського, але цю норму складно застосовувати, зважаючи на відсутність механізму підтвердження отримання іноземного громадянства.

Упродовж останніх років у Верховній Раді було зареєстровано кілька законопроектів, які загалом пропонують запровадити принципи заборони множинного громадянства в Україні, зобов'язати громадянина повідомляти державу про отримання іншого громадянства, запровадити обмеження щодо роботи в органах державної влади та місцевого самоврядування для осіб, які одночасно з громадянством України перебувають у громадянстві (підданстві) іншої держави або близькі родичі яких мають такий статус.

Наприклад, 7 лютого 2014 р., тобто напередодні кривавих подій на Майдані, депутати від фракції «Батьківщина» О. Бригинець, Л. Ємець та А. Павловський, мотивовані оприлюдненою депутатом Європарламенту Р. Гармс інформацією про нібито множинне громадянство М. Азарова та А. Ключова, зареєстрували законопроект, яким передбачено кримінальну відповідальність у вигляді штрафу або позбавлення волі. Очікувалося, що найбільшу відповідальність нестимуть високопосадовці, які мають доступ до державної таємниці. Така логіка притаманна Законопроекту, зареєстрованому в липні 2014 р. народним депутатом М. Катеринчуком.

27 листопада 2014 р., виступаючи у Верховній Раді з позачерговим Посланням «Про зовнішнє та внутрішнє становище України...», Президент П. Порошенко озвучив ідею залучити для роботи на державних посадах громадян інших країн: «шляхом змін до законів надати право залучати до держслужби іноземців, включно аж до членства в уряді, або розширити перелік осіб, яким Президент України може надавати українське громадянство, причому в прискореному режимі». Вважаємо, що ця ідея потребує широкого та всебічного громадського обговорення.

В умовах фактичної війни з Росією необхідно створити всі можливі законодавчі перешкоди для протиправних дій громадян України, які одночасно мають паспорти інших країн, зокрема з огляду на численні випадки державної зради чи саботажу службовців, терористичні, шпигунські чи дестабілізаційні акції на користь інших країн, що чиняться посадовцями або пересічними жителями.

Водночас слід мати на увазі, що тисячі громадян України пройшли процедуру отримання подвійного громадянства (зокрема угорського, румунського чи менш претензійної «карти поляка»), мотивовані наданням можливості вільно пересуватися Європою, отримати певні соціальні пільги, зокрема щодо освіти або працевлаштування. Мотиву політичної активності в межах іншої країни чи заподіяння шкоди Україні у більшості з них немає, як і сумнівів у лояльності саме до синьо-жовтого прапора. Виникли й нові обставини. Спокуса оформити громадянство – цього разу Молдови – зростає в жителів прикордонних областей у зв'язку із запровадженням Європейським Союзом безвізового режиму для сусідів. Оскільки доступ до вільного пересування в Шенгенському просторі отримують лише власники біометричних паспортів, то виникає можливість підроблення цих документів.

Тому політика щодо множинного громадянства, яку нарешті необхідно виробити Києву, має враховувати насамперед загрози державній безпеці, при цьому слід акцентувати увагу на низці обставин. Зокрема, Українська держава має реагувати на зміст політики всебічної підтримки закордонних співвітчизників, яку здійснюють сусідні країни Центрально-Східної Європи.

Нині в Україні не ведеться статистика щодо кількості осіб, які мають подвійне громадянство. Органи влади можуть звернутися з відповідним запитом до інших держав, однак у більшості випадків ці дані не надаються як такі, що мають персональний характер. Крім того, їх достовірність перевірити неможливо. Викликом для безпеки України є тенденція до отримання її жителями громадянства суміжних держав, які слугують «етнічними метрополіями», здійснюють активну політику підтримки закордонних співвітчизників, а також у напівофіційних заявах визначають своїм пріоритетом формування територіальних автономій у сусідніх країнах.

Додамо, що кількістю біпатридів Росія маніпулює в дипломатичних змаганнях стосовно легітимації результатів референдумів у Криму та на Донбасі, і латентно це вже може робити Будапешт і Бухарест. Сумнівна лояльність до України частини біпатридів є можливим джерелом дестабілізації і соціального напруження, зокрема у прикордонних із Росією, Угорщиною та Румунією областях. За таких умов абсурдними є доступ до державної, службової таємниці чи виконання публічних функцій держави або місцевого самоврядування для носіїв подвійного громадянства. Саме тому Верховна Рада України насамперед має виробити більш ефективний механізм службової перевірки осіб, які претендують на державні посади, зокрема у правоохоронних, військових структурах, судових установах, чи можуть бути мобілізованими до армії.

З огляду на неврегульованість інституту подвійного громадянства в Україні, при тому що на території нашої держави діє Європейська конвенція про громадянство, в українському законодавстві необхідно нарешті дати визначення сутності поняття подвійного (множинного) громадянства та принципів ставлення до такого правового феномена. Це слід зробити для їх однозначного розуміння суб'єктами застосування процедури підтвердження отримання громадянства іншої країни.

В умовах агресії Росії було б дуже доречно, щоб уряди України та сусідніх держав започаткували політичний діалог про ставлення до інституту множинного громадянства та ініціювали укладення міжнародних договорів із цими країнами для врегулювання обов'язків громадян перед державами. Зміст цих договорів має відображати стан відносин і загрози, які можуть виникати у відносинах із конкретною державою, та бути спрямованим на захист національних інтересів і водночас співвітчизників, які користуються соціальними правами за кордоном.

Підписання такого договору із Росією здається нереальним не лише через стан воєнного конфлікту та відмінне від українського офіційне сприйняття подій на півдні і сході України, а й з огляду, як не парадоксально, на статус тимчасово окупованої території. Перед законодавцями, високопосадовцями постає завдання виробити політику щодо громадянства РФ наших співвітчизників у Криму, які отримали його, не відмовившись від українського. Запровадження адміністративної чи навіть кримінальної відповідальності для всіх кримчан було б не виправданим кроком, зважаючи на вимушене отримання російського паспорта багатьма з них та стратегічну мету України, яка полягає в поверненні фактичного суверенітету щодо цих територій. Тим більше, що з 1 січня 2016 р. кримінальна відповідальність за подвійний статус загрожує жителям тимчасово окупованої території з боку РФ.

Українській владі для зменшення кількості співвітчизників, які прагнуть набути статусу біпатрида, потрібно насамперед ставити за мету підвищення життєвого рівня громадян, а в короткостроковій перспективі – забезпечити їм можливість безвізового в'їзду до країн Європейського Союзу. Не менш важливим завданням є поетапне збільшення «статусного набору прав» українців, що проживають за кордоном, спрощення процедури отримання громадянства України закордонними співвітчизниками, регулювання форматів трудової міграції українців, пошук балансу між питаннями національної безпеки та забезпеченням прав етнічних меншин.

Досягнення під час нещодавнього візиту Президента України до Братислави згоди центральноевропейських лідерів на створення спільних структур у сфері безпеки означає також шанс нарешті розпочати діалог із сусідами про статус осіб, які користуються громадянськими, а подекуди й політичними правами двох країн. А продовженням очі-

куваного внесення змін до Конституції України може бути внесення змін до законодавства, яке регулює питання громадянства і є недосконалим.

УКРАЇНСЬКИЙ ПРЕЦЕДЕНТ ЯК СУЧАСНИЙ РІЗНОВИД ГІБРИДНОГО КОНФЛІКТУ ПОЗА ПРОСТОРОМ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Ірина КЛИМЕНКО,

*головний радник Інституту
стратегічних досліджень «Нова Україна»*

Унаслідок агресивної політики Російської Федерації критично зросли ризики трансрегіоналізації конфліктів, поширення воєнних дій на території інших країн (насамперед сусідів України), дестабілізації прикордонних територій, посилення сепаратистських процесів і, зрештою, ескалації загроз безпеки для країн Центральної Європи, Балтійського і Чорноморського регіонів.

У результаті цілеспрямованої політики Кремля, провайдерами якої були представники колишнього українського режиму та російські спецслужби, Україна трансформувалася в економічно вразливу й інституційно слабку державу. Для міжнародних спостерігачів поворотним моментом у розумінні української драми була анексія Криму. Однак неконвенційна війна проти України розпочалася задовго до того, як вона була помічена. Тому втрата Криму була тільки початком відкритої фази вторгнення. Аналіз ситуації з погляду політико-економічних реалій є ключем до розуміння того, якою є стратегія й тактика інтервентів.

В епоху гібридних війн загрози також стають гібридними – розмитими, замаскованими, перекурченими тощо. Коли агресор з різних причин обмежений у застосуванні традиційної зброї, він може використовувати її замітники. Щодо України є очевидним, що застосування нестандартних тактик «спрямованого підриву» органів влади та економічної системи противника надає агресору переваги над ним без збройних сутичок. Це – спецоперація з руйнування державності, під час якої підрив здійснюється через ескалацію внутрішніх політико-економічних протиріч (країн, регіонів, міжнародних блоків).

Заохочення до корумпованості вищих посадових осіб, спирання на системну корупцію в інституційно слабких державах – універсальні засоби підриву державності в епоху гібридних війн. Макрофінансова вразливість у поєднанні з деформованою структурою економіки в Україні виявилися необхідними і достатніми умовами для підготовки та реалізації гібридної агресії сусідньої держави. Обставини, що

супроводжували розгортання збройного конфлікту на сході України, підтверджують тезу про те, що саме специфічні економічні інтереси акторів конфлікту сприяють початку і перешкоджають припиненню збройного конфлікту.

Завдання, які стоять перед Україною, є такими.

1. Системне зміцнення та/або відновлення легітимності всіх гілок влади на всіх рівнях.

2. Повне перезавантаження сектору безпеки. Відновлення дієздатності служби безпеки, правоохоронних органів і армії. Ризики, що супроводжують вирішення цього завдання: дефіцит кадрів, зрадливість, відсутність досвіду і ресурсів, державності.

3. Посилення адміністративної та фінансової дієздатності інститутів державної влади, демонтаж корупційної вертикалі. Вирішення цього завдання передбачає здійснення жорсткої антикорупційної політики, інституційних і структурних реформ у сферах, найбільшою мірою залучених до нелегальних схем (бюджетний сектор, державні закупівлі, банківський сектор, енергетичний сектор).

4. Знищення фінансової бази сепаратистського руху, ліквідація тіньового бізнесу на Донбасі та в інших регіонах. Ризики – неможливість повністю перекрити канали надходження ресурсів з РФ, відсутність контролю над захопленими територіями і зонами локалізації кримінального бізнесу, слабкість або руйнування системи соціального забезпечення для осіб, які бажають залишити зону конфлікту.

Володимир ЛУПАЦІЙ,

головний радник Інституту стратегічних досліджень «Нова Україна»

В. Лупацій у конференції розглянув проблему поточної мілітаризації Криму з перспективою нуклеризації цього регіону. Він звернув увагу учасників на те, що поміж членів ОБСЄ є країна, в ядерній доктрині якої прописана можливість використання ядерної зброї проти можливого ворога. На його думку, це неприпустимо, а отже, необхідно ініціювати обговорення питання щодо демілітаризації цього регіону якомога швидше. Експерт наголосив на важливості інституціоналізації співпраці між ООН та ОБСЄ, оскільки сьогодні спостерігається латентна конкуренція між цими міжнародними структурами. Він також зазначив, що згідно з очікуваннями Європи на Росію зможе впливати Китай, тому доцільно інституціоналізувати співробітництво Східного партнерства та форуму «Азія».

ЗАКЛЮЧНЕ СЛОВО

Олександр ВЛАСЮК,

перший заступник директора

Національного інституту стратегічних досліджень

Нині ми всі спостерігаємо глибоку кризу, у якій опинилася система міжнародної безпеки. По суті, ця система, побудована на основі ялтинсько-гельсінських домовленостей, себе вичерпала. Перед світовою спільнотою постали виклики нового типу, відповіді на які наразі не знайдено.

Очевидно, що Україна сьогодні є полігоном для реалізації агресивних планів президента РФ В. Путіна щодо створення Великої Росії. Способом їх реалізації, очевидно, є воєнне захоплення територій колишніх радянських республік і формування нових кордонів РФ на основі кордонів колишнього СРСР. І від того, наскільки успішно для Москви завершиться нинішня агресія в Україні, залежать її подальші дії щодо переформатування пострадянського простору силовими методами.

Міжнародні структури безпеки виявилися не готовими до нових викликів і загроз. Про це свідчить недостатня ефективність заходів, вжитих ключовими суб'єктами європейської та євроатлантичної безпеки (НАТО, ЄС, ОБСЄ). Ще одним доказом слабкості стала відсутність єдиної позиції провідних країн світу щодо забезпечення конкретних заходів, спрямованих на врегулювання збройного конфлікту в Україні.

Зниження ефективності діяльності міжнародних безпекових інститутів відбулося не за один день. Заморожені конфлікти залишаються осередками серйозного напруження в Європі й інших частинах світу, незважаючи на всі зусилля ООН та ОБСЄ в цьому напрямі. Понад те, кількість таких конфліктів продовжує зростати. За останні два десятиліття почастишали збройні конфлікти, метою яких є перегляд встановлених державних кордонів. На жаль, світова спільнота не лише не знайшла адекватної відповіді на цей виклик, а й по-справжньому не намагалася поставити це питання на порядок денний.

Дії Росії проти України підривають не лише регіональну стабільність у країнах від Балтії до Чорноморсько-Каспійського басейну, а й можуть мати драматичні наслідки для всього світу. Уже зараз спостерігається загрозлива тенденція до концентрування в Європі значних

військових потенціалів. За таких умов важливим завданням системи світової та європейської безпеки стає недопущення розгортання гонки озброєнь і початку нової «холодної війни».

Існуюча система міжнародної безпеки не спроможна забезпечити попередження загроз, а надто загроз нового типу й асиметричного характеру. Це підтверджується слабкою реакцією з боку міжнародних безпекових інститутів на порушення Росією базових принципів міжнародного права. Тому необхідно створити ефективну міжнародну систему противаг діям країн, що загрожують регіональній та глобальній безпеці.

Росія відверто знехтувала зобов'язаннями за Будапештським меморандумом, а отже, створює загрози для режиму нерозповсюдження ядерної зброї. Це має бути враховано під час визначення нового формату взаємодії країн і вироблення правил, які будуть закладені в основу формування нової системи міжнародної безпеки.

Поза членством в ЄС та/або НАТО Україна не може брати повноцінну участь у формуванні механізмів європейської безпеки. Ми фактично перебуваємо в зоні «вакууму безпеки». Водночас наша боротьба за свободу і незалежність спрямована на відстоювання демократичних цінностей, дотримання яких є основою існування ЄС. Україна орієнтується на європейську модель розвитку, позиціонує себе як європейська держава та спроможна зробити свій внесок у розбудову європейської економічної, політичної та безпекової систем. Проте на цьому шляху ми маємо досить обмежений набір інструментів.

Позаблоковість України не змогла гарантувати нам суверенітет і територіальну цілісність. Як жертва агресії Україна має повне право і буде просувати ідею вироблення нового загальноєвропейського механізму колективної безпеки. Такий механізм має чітко визначати обсяг зобов'язань та перелік санкцій, які будуть оперативно застосовуватися до порушників миру та безпеки.

Агресія РФ не залишає нам альтернативи пошуку спільних з Європою способів зміцнення колективної системи безпеки. Ми сподіваємося на подальший розвиток і поглиблення співпраці з ЄС у безпековій сфері. Змістом цієї співпраці для України є докорінне реформування системи національної безпеки й оборони з метою забезпечення здатності до протидії агресії.

ЗМІСТ

СПИСОК УЧАСНИКІВ КОНФЕРЕНЦІЇ	3
ВСТУПНІ ПРОМОВИ	9
<i>Світлана МІТРЯЄВА</i>	<i>9</i>
<i>Любомір РЕГІАК.....</i>	<i>10</i>
<i>Іштван БАЛОГ</i>	<i>12</i>
<i>Олександр ВЛАСЮК</i>	<i>13</i>
<i>Олександр КНИР</i>	<i>13</i>
<i>Леонід ПОЛЯКОВ</i>	<i>15</i>
<i>Андрій СЕРБАЙЛО</i>	<i>15</i>
ВИСТУПИ УЧАСНИКІВ КОНФЕРЕНЦІЇ	17
<i>Катаріна ЖАКОВА</i> Regional Stability in the Ukraine – EU border: Challenges and Tools for Ensuring	17
<i>Олександр ВЛАСЮК</i> Гуманітарні, інформаційні та економічні наслідки війни на сході України для європейського безпекового простору (Гуманітарні наслідки історичних та ідеологічних міфів)	19
<i>Віктор ГАРАІ.....</i>	<i>26</i>
<i>Олександр КНИР</i> Основні загрозові чинники в забезпеченні безпеки східних кордонів України: причини, наслідки та способи розв'язання.....	27
<i>Микола СУНГУРОВСЬКИЙ</i> Російсько-український конфлікт на тлі світових тенденцій.....	31
<i>Олександр ФІСУН</i> Криза на сході України та формування діздатних державних інститутів в Україні	39
<i>Міхал ЛЕБДУШКА</i>	<i>41</i>
<i>Маріуш ЗАРЕЦЬКІ.....</i>	<i>43</i>
<i>Ласло Чаба ПАП</i> Криза європейської системи безпеки: місце та роль України.....	43

<i>Юрай БЕСКІД</i>	
Кадрові проблеми, корупція та сепаратизм	46
<i>Григорій ПЕРЕПЕЛИЦЯ</i>	
Криза європейської безпеки в умовах російської гібридної війни.....	48
<i>Володимир ГУЛИМА</i>	
Роль Вишеградської групи в безпековій політиці України	59
<i>Світлана МІТРЯЄВА, Мирослава ЛЕНДЬБЕЛ</i>	
Подвійне громадянство: реальні чи вдавані загрози для безпеки України?	64
<i>Ірина КЛИМЕНКО</i>	
Український прецедент як сучасний різновид гібридного конфлікту поза простором міжнародного права.....	69
<i>Володимир ЛУПАЦІЙ</i>	70
ЗАКЛЮЧНЕ СЛОВО	71
<i>Олександр ВЛАСЮК</i>	71

Наукове видання

Серія «Міжнародні відносини». Випуск 4

РЕГІОНАЛЬНА СТАБІЛЬНІСТЬ
НА КОРДОНАХ УКРАЇНИ ТА ЄС:
СУЧАСНІ ВИКЛИКИ
ТА ІНСТРУМЕНТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Збірник матеріалів міжнародної конференції
(16 жовтня 2014 р., м. Ужгород)

Літературний редактор: *І. С. Сандул*
Коректор: *О. В. Москаленко, І. О. Коваль*
Комп'ютерне верстання: *Є. Ю. Стрижеус*
Відповідальний за випуск: *І. О. Коваль*

Оригінал-макет підготовлено
в Національному інституті стратегічних досліджень:
вул. Пирогова, 7-а, Київ-30, 01030
Тел/факс: (044) 234-50-07
e-mail: info-niss@niss.gov.ua

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 4,42.
Тираж 200 пр. Зам. № 543

ДП «НВЦ «Пріоритети»
01014, м. Київ, вул. Командарма Каменєва, 8, корп. 6
тел./факс: 254-51-51

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 3862 від 18.08.2010